

תורה	סימן תז	לשמה	תלה
בטעמים, וכנזכר בטעמי המצוות שלו בפרשת ואתחנן, עיין שם. וידוע שהטעמים הם בחינה גדולה מאוד, ולא ניתנו אלא במקרא שהוא סוד		פנים ולא בתרגום שהוא סוד אחרונים ³ . והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי.	כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו

סימן תז

אם מותר לנסות בנו או משרתו בדבר איסור לבדוק נאמנותם

שאלה

אחד שיש לו משרת בן בית בכיתו ורוצה לנסותו בענין הנאמנות, שישליך מעות בחדר אחד מחדריו באופן שנראה למוצאם שלא הונחו שם בכונה כי אם נפלו מבעל הבית בלא כוונה. ואז הוא שולח את המשרת ההוא לאותו חדר שיביא לו חפץ, ובזה יראה שאם יגנבם ויקחם לעצמו אז ידע שהוא גנב, ואם יביאם אליו או לא יקח מהם כלום אז ידע כי הוא נאמן. או יעשה המצאה אחרת, שישלח עמו מאה זוזים לחברו והוא ימסור בידו מאה ועשרה, ויאמר לו בפיו תוליך מאה זוזים אלו לפלוני ויצוהו שיחזור וימנה אותם ויראה אם הם מאה שלמים. ואז אם זה אחר שימנה אותם וימצאם יתרים יחזיר המותר לרבו אז ידע שהוא נאמן, ואם יקח המותר לעצמו ויתן המאה להמקבל הרי זה גנב. וכן יש לו עוד המצאות כאלו לנסות אותו בהם, ונסתפקנו אם מותר לעשות המצאות כאלו לנסותו בהם, כי אולי זה יגנוב ונמצא המנסהו עובר על לאו לפני עיור לא תתן מכשול¹. וכן נסתפקנו אם שרי לנסות את משרתו או את בנו בדבר ערוה, לדעת אם יתקפהו יצרו לעשות איסור ע"י המצאה שיעשה לו גם כן לנסיון, או דילמא דאסור לנסות בזה משום לפני עיור דילמא יחטא. יורנו המורה לצדקה ושכרו כפול מן השמים.

תשובה

נסיונות כאלה אסור לעשות כי שמא זה יעבור ויחטא ונמצא זה עובר על לפני עיור לא תתן מכשול, כי הוא הביאו לידי מכשול ע"י המצאות שעשה לו. וראיה לזה מה שאמרו בגמרא דמועד קטן דף י"ז ע"א שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנדויה שלש שנים, ושאל בגמרא מאי היא, ואמר דאמתא דבי רבי חזייתה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול, אמרה ליה להוי ההוא גברא בשמתא דקעבר משום לפני עיור לא תתן מכשול, דתניא לפני עיור לא תתן מכשול במכה לבנו גדול הכתוב מדבר. ופירש"י ז"ל, דכיון דגדול הוא שמא מבעט באביו, והו"ל איהו מכשילו ע"ש. נמצא אע"ג דלא נודע אם יבעוט או לאו, מ"מ כיון דאפשר שיבעוט ע"י מעשיו הרי זה מתחייב. וא"כ הוא הדין כאן, דאסור לעשות לו המצאות לנסותו פן יכשל בהם, ונמצא זה עובר ג"כ על לאו לפני עיור לא תתן מכשול.

ועוד יש להביא ראיה מדין חצי שיעור דאסור מן התורה דאמרינן ביומא דף ע"ד ע"א, היינו טעמא משום דחזי לאצטרופי. והא התם אע"ג דאח"כ לא אכל יותר וגם לא היה לפניו יותר, עכ"ז אמרינן דעבר איסור מן התורה משום דאפשר שיביאו לו אח"כ ויאכל וישלים השיעור².

3. וכ"כ רבינו בבב"ח (שנה ב') פרשת לך לך אות י"א): אין קורין התרגום בטעמים כנזכר בשער טעמי המצות ע"כ. וכ"כ החיד"א במחבר"ר (סי' רפ"ה אות ז'). ויש להוסיף כאן מש"כ רבינו בס' בן יהוידע מגילה (ג') ע"א ד"ה ושום שכל) וז"ל: ונ"ל בס"ד דהקדים בסדר זה לרמוז שכל אלו הפיסקים שהם במקראות, צריך להזהר בהם גם בקריאת התרגום.

ועוד יש להביא ראיה מהא דאמרינן במציעא דף ע"ה ע"ב, אמר רב כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא בעדים, עובר משום לפני עיור לא תתן מכשול. ופירש"י ז"ל, שעולה על רוחו של לזה לכפור ע"ש. נמצא אע"ג דבעת שמלוה לו שלא בעדים לא נודע שיכפור ושמה לא יכפור עכ"ז עובר, והוא הדין הכא.³

ועוד יש להביא ראיה מן ברייתא ערוכה בגמרא דיבמות דף ס"ט ע"ב ונדרים דף ג' ע"ב, האומר לאשתו הרי זה גיטך שעה אחת קודם מיתתו, אסורה לאכול בתרומה מיד ע"ש. וזו היא הלכה פסוקה בהרמב"ם ז"ל בהלכות תרומות פרק ט' הלכה א' ע"ש. והיינו טעמא דחיישי כל שעה שמא ימות בסוף שעה, ואע"ג דבעידנא דקא אכלה חי הוא. וה"ה הכא דאיכא למיחש פן יעשה זה האיסור, ונמצא כי הוא הכשילו.

ועל כן אני דן ולומד מכל האמור, דאסור להפקיד אצל אחד מעות או שאר דברים בלתי שימנה אותם תחילה וידע כמה הם, וצריך שידע הנפקד שיודע המפקיד מנינם ומשקלם, יען כיון דאפשר למנות ולדע צריך לעשות כדי שלא יהיה לנפקד דבר זה למכשול שיתגרה בו היצר הרע.

ודע כי בנדרים דף ג' ע"ב בהא דהאומר לאשה הרי זה גיטך שעה אחת קודם מיתתו, דאסורה לאכול בתרומה. כתבו הרשב"א והר"ן ז"ל, דאם אכלה ולא מת בעלה לא עבדא איסור ע"ש. הנה אין ללמוד מדבריהם הנזכרים גבי המלוה שלא בעדים שאם אח"כ לא כפר לא עביד איסורא, דזה אינו, דודאי זה המלוה שלא בעדים אע"פ שהלוה לא כפר, עכ"ז עביד המלוה

ועוד יש להביא ראיה מהא דאמרינן במציעא דף ע"ה ע"ב, אמר רב כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא בעדים, עובר משום לפני עיור לא תתן מכשול. ופירש"י ז"ל, שעולה על רוחו של לזה לכפור ע"ש. נמצא אע"ג דבעת שמלוה לו שלא בעדים לא נודע שיכפור ושמה לא יכפור עכ"ז עובר, והוא הדין הכא.³

ועוד יש להביא ראיה מן ברייתא ערוכה בגמרא דיבמות דף ס"ט ע"ב ונדרים דף ג' ע"ב, האומר לאשתו הרי זה גיטך שעה אחת קודם מיתתו, אסורה לאכול בתרומה מיד ע"ש. וזו היא הלכה פסוקה בהרמב"ם ז"ל בהלכות תרומות פרק ט' הלכה א' ע"ש. והיינו טעמא דחיישי כל שעה שמא ימות בסוף שעה, ואע"ג דבעידנא דקא אכלה חי הוא. וה"ה הכא דאיכא למיחש פן יעשה זה האיסור, ונמצא כי הוא הכשילו.

איברא דהנה לכאורה יש לחקור בענין זה, דלפי האמור א"כ לא יהיה מותר לאדם להביא אדם לשמור כרמו ופירותיו, דאיכא למיחש פן יגנוב ממנו ונמצא דזה מכשילו. וכן גמי לא יניח משרת בחנותו וביתו פן יבא לגנוב מדברים אשר לא נודע משקלם ומנינם הן מיני מאכל הן דברים אחרים, וכן על זה הדרך באופן דלא שבקת חיי לכל בריה ואיך אפשר לומר כן. ברם אחרי הישוב נראה דזה אינו, דודאי בסתם אדם אנחנו סומכים על חזקתו שהוא ישראל כשר וחזקת ישראל לא יעשו עולה, ורק החשוד אה"נ דאסור למסור בידו כלום. והיינו טעמא דסמכינן לכתחלה אחזקה משום דלא אפשר, דאי לא

לאיצטרופי הוא סיבת האיסור, או דאינו אלא סימן והוכחה דכיון דחזי לאיצטרופי על כרחך יש בו איסור, דאל"כ לא היה אסור אף שיעור שלם. ועיין בקוב"ש חולין (אות מ"ה) וקה"י פסחים (סי' כ"א). ולפ"ז לצד שחזי לאיצטרופי הוא רק סימן לדבר, א"כ אין האיסור משום דאפשר שיבוא לידי איסור גמור, אלא הוא איסור עצמי, ואין מזה הוכחה לנידון דידן. אולם רבינו ז"ל נקיט דחזי לאיצטרופי הוא סיבת האיסור, ושפיר איכא מזה הוכחה לנידון דידן. וכן נראה מדברי רבינו ז"ל לעיל (סי' ב') גבי טלית פחות מכשיעור, ולעיל (סי' קל"ו) גבי אחרוג פחות מכשיעור וגבי בית פחות מד"א, ובשורת רב פעלים (ח"ג או"ח סי' ל"ב), ובשורת הוד יוסף (סי' מ"ח). 3. ואף דלעיל (סי' ק"ג וסי' שפ"ג) כתב רבינו ז"ל שאין בהלוואה בלא עדים איסור גמור, עיין בהערות שם דיש בזה פלוגתא, וא"כ בכל דוכתי יש להוכיח לשיטה אחת. 4. יש לעיין דהא קיי"ל בשביעית (פ"ה מ"ו) דכל דאיכא למיתלי שלא יעשה איסור ליכא משום לפ"ע, וכ"כ הט"ז (יו"ד סי' קנ"א סק"א). וההיא דמכה בנו גדול שעובר בלפ"ע, צ"ל כמו שכתב החפץ חיים ה' לשה"ר (כלל ט' ס"א בהגהה) דהוי קרוב לודאי שיחטא ולכן עובר משום לפ"ע. ועיין שו"ת ערוגת הבושם (יו"ד סי' רל"ה).

תורה לשמה <מהדורת אהבת שלום> / יוסף חיים בן אליהו מבגדאד {עמוד 524} (726077)
 הודפס מאתר אוצר החכמה

תורה סימן תח לשמה תלז

יִתִּיב בְּגוּיָהּ. אַמְרָה לִיָּהּ מֵאֵי הָאֵי, אִמְרַן לֵהּ הַכִּי וְהַכִּי הוּוּ מַעֲשֶׂה, אַמְרָה לִיָּהּ אֲנָא הוּוּאֵי וְכוּ', אִמְרַן לֵהּ אֲנָא מִיָּהָא לֵאִיסוּרָא אִיכוּוּנִי. כֹּל יִמְיוֹ שֶׁל אוֹתוֹ צְדִיק הִיָּהּ מִתְּעַנָּה עַד שֶׁמֵּת בְּאוֹתָהּ מִיָּתָהּ, דִּתְנִיא אִישָׁה הַפְּרָם וְהִ' יִסְלַח לֵהּ, כִּמָּה הַכְּתוּב מְדַבֵּר בְּאִשָּׁה שֶׁנִּדְרָה בְּנִזִּיר וְשָׁמַע בְּעֵלָהּ וְהַפְּרָ לֵהּ, וְהִיא לֹא יָדְעָה שֶׁהַפְּרָ לֵהּ בְּעֵלָהּ וְהִיא שׁוֹתָה יֵין וּמִטְמָאָה לַמֵּתִים. ר' עֲקִיבָה כִּי הוּוּ מֵטִי לֵהָאֵי פְּסוּקָא בְּכִי, אִמְרַן וְמָה מִי שֶׁנִּתְכוּוֹן לֵאֲכוּל חֲזִיר וְעֵלָה בִּידוֹ בֶּשֶׂר טָלָה, אַמְרָה תוֹרָה צְרִיכָה כִּפְרָה וְסִלִּיחָה, מִי שֶׁנִּתְכוּוֹן וְכוּ' ע"ש. וְכֵן אִתָּא לֵהָאֵי בְּרִייתָא בְּנִזִּיר דָּף כ"ג ע"א ע"ש. וְעֵיין בְּרַמְבַּ"ם ז"ל בְּהַלְכוֹת נְדָרִים פֶּרֶק י"ב הַלְכָה י"ח דְּפִטוּר מִמַּלְקוֹת וּמְכִין אוֹתוֹ מִכַּת מְרֻדוֹת ע"ש. נִמְצָא אַע"ג דֵּהֲתִירָא עֵבֶד, כִּיּוֹן דֵּאֲכוּוֹן לֵאִיסוּרָא הִרִי זֶה צְרִיךְ כִּפְרָה וְסִלִּיחָה וְאִיךְ יִכְשִׁילֵנוּ בְּזֶה.

וְכֵן נִמִּי מְצִינּוּ בְּגִמְרָא דְקִדּוּשֵׁין דָּף ל"ב ע"א גְּבִי רַב הוּנָא דְקָרַע שִׁירָאֵי בְּאַנְפֵי רַבָּה בְּרִיָּה, אִמְרַן אִיזוּל אַחְזִי אִי רִתַּח אִי לֹא רִתַּח. וּמִקְשָׁה בְּגִמְרָא וְדִילְמָא רִתַּח וְקַעְבֵּר אֲלִפְנֵי עֵיּוֹר לֹא תִתֵּן מִכְשׁוּל. וּמִשְׁנֵי דְמַחִיל לִיָּהּ לִיקְרִיָּה. וְכַתְּבוּ הַתּוֹסְפוֹת ז"ל, וְצ"ל שֶׁהוֹדִיעוּ קוּדְם, שֶׁלֹּא יֵהָא כְּמוֹ נִתְכוּוֹן לֵאֲכוּל בֶּשֶׂר חֲזִיר וְעֵלָה בִּידוֹ בֶּשֶׂר טָלָה ע"ש. וְהִיָּהּ זֶה שְׁלוֹם וְאֵל שְׁדֵי ה' צְבָאוֹת יַעֲזוּר לִי.

כ"ד הַקְּטָן יַחְזַקְאֵל כַּחֲלֵי נִר"ו

אִיסוּרָא שְׁעֵבֶר עַל דְּבְרֵי חֲכָמִים שְׁאִמְרוּ אִסוּר לְלוּוֹת שְׁלֹא בְּעֵדִים שְׁמָא יִכְפּוּר⁵. וְמָה שֶׁכְּתוּבוּ הַרְשָׁב"א וְהַר"ן ז"ל דְּלֹא עֵבֶדָא אִיסוּרָא, דִּר"ל לֹא עֵבֶדָא אִיסוּרָא דְאוֹרִייתָא, דֵּהוּוּ אִפְשֵׁר לִוְמֵר אַעפ"י שְׁלֹא מֵת צְרִיךְ לֵהּ כִּפְרָה מִן הַתּוֹרָה, כִּהִיָּא דְאִישָׁה הַפְּרָם וְהִ' יִסְלַח לֵהּ⁶, דְּאֵע"ג דְּבִהִיתֵר שֶׁתַּחַת עֵכ"ז מֵאַחַר דְּלֹא יָדְעָה מִן הַהִיתֵר בְּעַת שְׁתִּיָּה חֲשִׁיב עֵבֶדָא אִיסוּרָא מִן הַתּוֹרָה וּבְעֵיא כִּפְרָה מִן הַתּוֹרָה. וְעַל זֶה הוּצְרָכוּ לִוְמֵר כֹּאן דְּלֹא עֵבִידָא אִיסוּרָא, אֲבָל אֵה"נ יוּדוּ דְּעֵבֶדָא אִיסוּרָא דְרַבְּנָן בְּהָא שְׁלֹא שְׁמָרָה מִצְוֹת חֲכָמִים שְׁאִסְרוּ לֵהּ לֵאֲכוּל מִפְּנֵי הַסְּפֵק.

וְדַע כִּי אִיךְ לַעֲשׂוֹת תְּקִנָּה לְנִידוֹן הַשְּׁאֵלָה, שִׁיָּקְנָה לִוְ אֵת הַמְּמוֹן שֶׁהוּוּ מְנַסְהוּ בִּוְ קוּדְם שִׁינְסְהוּ וְיִזְכָּה אוֹתוֹ לִוְ ע"י אַחַר שְׁלֹא בִּידְעֵתוֹ שׁוֹכִין לְאָדָם שְׁלֹא בְּפִנְיֵו, וְנִמְצָא אִם גִּבְבֵּי אַח"כ אֵת שְׁלוֹ הוּוּ נוֹטֵל וְאִיךְ כֹּאן גְּנִיבָה, דְּזֶה אִינּוּ, דְּאִפִּילוּ הַכִּי כִּיּוֹן דְּלֹא יָדַע זֶה שֶׁזֶה הַמְּמוֹן שְׁלוֹ הוּוּ אֵלֹא לֹקַח אוֹתוֹ בְּתוֹרַת גְּנִיבָה, הִרִי זֶה עֵבִיד אִיסוּרָא מִשׁוּם דְּאִיָּהוּ לֵאִיסוּרָא קָא מְכוּיִן וְנִמְצָא ג"כ זֶה מְכִשִׁילוּ. וְרִאִיָּה לִזְהָ מָמָה שְׁאִמְרוּ בְּגִמְרָא דְקִדּוּשֵׁין דָּף פ"א ע"ב רַבִּי חִיָּיא בְּרַ אִשִּׁי וְכוּ', הוּוּ אִמְרַן הַרְחִמֵן יְצִילֵנוּ מִיְצַר הַרַע, יוּמָא חַד שְׁמַעְתִּינְהוּ דְּבִיתְהוּ אַמְרָה וְכוּ', קִשְׁטָה נִפְשָׁה חֲלָפָה וְתִנְיָיָה קָמִיָּה וְכוּ', תְּבַעָה וְכוּ', כִּי אִתָּא לְבִיתָיָה הוּוּ קָא שְׁגָרָא דְּבִיתְהוּ תְּנוּרָא, סִלִּיק וְקָא

סימן תח

בדין אין אדם משים עצמו רשע היכא שרוצה להנצל מאיסור

לו המשרת תבשיל של חלב בלבד. והנה יום אחד בשל בבוקר תבשיל חלב בקדרה אחת, ואותו היום רצה אותו אדם לאכול בשר בערב, וקנה חתיכת בשר ונתן למשרת לבשלה, והואיל

שאלה

אחד היה דר עם משרת שלו כחצר אחד לבדם, והיה לאותו אדם קדירות של חלב דוקא כי לא היה אוכל בשר, והיה מבשל

5. ונראה שהדבר תלוי בחקירת היד מלאכי (מערכת ל' אות שס"ז) אם איסור לפני עור הוא על נתינת המכשול ואף שלבסוף לא נכשל, או דוקא על המכשול בפועל. ועיין שערי שלום דיני לפ"ע (שער תשיעי ס"א). 6. במדבר ל' י"ג. קידושין פ"א ע"ב.

שצא	לשמה	סימן שסד	תורה
<p>הותרה אין איסור ברבויי בשיעורא, ואי אמרינן דחזויה איכא איסור ברבויי בשיעורא. ואם כן השתא למאן דאמר הותרה שבת, וסבירא ליה רבויי בשיעורא הוא איסור דרבנן, גם הכא בדין השמן צריך לומר שרבויי בשיעורא, דהיינו שמשים שמן יותר מדאי הוא איסור דרבנן, דהא הכא במקום שצריך משיחה הותר השמן, אך עם כל זה אם מרבה בשמן איכא איסורא דרבנן ולאוי איסור תורה בכלל. והיה זה שלום ואל שדי הי צבאות יעזור לי.</p> <p>כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו</p>			<p>אך בזה יש פלוגתא אחרת, והוא דהרשב"א סובר רבויי בשיעורא הוא איסור דרבנן, והר"ן סובר שהוא איסור תורה וכמו שכתב הר"ן ז"ל בפרק ב' דביצה⁵, והביא דבריהם בבית יוסף סימן של"א, עיין שם. והריטב"א ז"ל בשיטתו לעירובין על דף ס"ח סבירא ליה דרבויי בשיעורא הוא איסור תורה, עיין שם.</p> <p>איך שיהיה, הנה זה פלוגתא בראשונים ז"ל. וגם איכא פלוגתא בראשונים אי שבת הותרה בחולה שיש בו סכנה או דחוויה. והר"ן ז"ל סבירא ליה דהא בהא תליא, דאי אמרינן</p>

סימן שסד

אופנים בהם מותר לשנות בדיבורו

אחרים שיש בהם היתר לשנות, כדי שנדע את הדרך אשר נלך בו, ושכרו כפול מן השמים.

תשובה

המצאות של אופנים שיש בהם היתר לא אעשה לכם מדעתי בדבר זה, ורק אביא לכם אופנים הנזכרים בתלמוד ואתם תלמדו מהם, וזה החלי בעזר האל צורי וגואלי.

מצינו בגמרא דברכות דף ד' ע"א דאמר מר, למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז. ופירש רש"י תהא נאחו ונכשל בדבריך, עיין שם³.

עוד מצינו בגמרא דברכות דף כ"ז ע"ב, תנו רבנן מעשה בתלמיד שבא לפני רבי יהושע, אמר ליה תפלת ערבית רשות או חובה, אמר ליה רשות. בא לפני רבן גמליאל וכו', אמר

שאלה

מצינו בענין השקר שהוא חמור מאוד והוא מארבע כיתות וכו'¹, ומצינו שנעשה בו היתר לפעמים, שאמרו רבותינו ז"ל מותר לשנות מפני דרכי השלום, וכן מצינו בגמרא דמציעא בפרק שני דף כ"ג ע"ב שאמרו בהני תלת מיילי עבדי רבנן דמשנו בדבוריהו, במסכתא בפוריא ואושפיזא, וכתבו התוספות ז"ל שם בדף כ"ג בד"ה באושפיזא, הא דלא חשיב הכא דמותר לשנות מפני דרכי השלום כדאמרינן ביבמות דף ס"ה ע"ב, משום דהני נמי משום דרכי השלום הן, ורגילין יותר מאחרים להכי נקט הני, עיין שם². והנה יזדמן כמה עניינים שהאדם יוכל לעשות להם היתר לשנות בהם ולתלות ההיתר משום דרכי השלום, על דרך שנכללו גם הני תלת בדרכי השלום, על כן יגיד לנו מורנו אופנים

5. דף ט' ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה ומיהא.

שסד 1. סוטה מ"ב ע"א. 2. ועיין לרבינו בס' בן יהוידע (שם). 3. ומכאן מקור נאמן לדברי הרמב"ם (פי"ד מה' גזילה הי"ג) שהביא רבינו בסמוך שכתב שמוחר לשנות במסכתא, דהיינו היה עוסק במסכת גדה ואמר במקואות אני שונה. וביאר הלח"מ כדי שלא יתבייש אם לא ידע. והוא ממש כגמ' דידן. ועיין חרדים (מ"ע דרבנן פ"ד מצוה ל"א) שכתב שאינו עצה טובה, אלא מ"ע דרבנן. ושם משמע דהוא רק במילי דעלמא ע"ש.

ליה חובה. אמר ליה והלא רבי יהושע אמר לי רשות, אמר ליה המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש. כשנכנסו עמד השואל ושאל וכו', אמר ליה רבן גמליאל חובה. אמר להן רבן גמליאל לחכמים, כלום יש אדם חולק בדבר זה, אמר לו רבי יהושע לאו. אמר לו, והלא משמך אמרו לי רשות. אמר ליה, יהושע עמוד על רגליך ויעידו כן. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת, ועכשיו שאני חי והוא חי איך יכול החי להכחיש את החי וכו', עיין שם⁴.

עוד איתא בגמרא דברכות דף מ"ג ע"ב, רב פפא איקלע לבי רב הונא בריה דרב איקא, אייתו לקמייהו שמן והדס, שקל רב פפא בריך אהדס ברישא והדר בריך אשמן. אמר ליה לא סבר לה מר הלכה כדברי המכריע, אמר ליה הכי אמר רבא הלכה כבית הלל. ולא היא,

לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד, עד כאן. ופירש רש"י ז"ל ולא היא, לא אמר רבא הלכה כבית הלל, אלא רב פפא אכסיף לפי שטעה והשמיט עצמו בכך, עיין שם⁵. ועיין להרמב"ם בהלכות גזילה פרק י"ד הלכה י"ג במסכתא כיצד, היה עוסק במסכת נדה ואמר במקואות אני שונה, כדי שלא ישאלוהו שאלות בענין נדה, עיין שם. וכתב הרב לחם משנה⁶ כדי שלא יתבייש להשיב אם לא ידע, עיין שם⁷.

ובגמרא דשבת דף קט"ו ע"א איתא, אמר רבי יוחנן יום הכפורים שחל וכו' מפצעין באגוזין וכו' מן המנחה ולמעלה, דבי רב יהודה מקנבי כרבא, דבי רבה גרדי קארי, כיון דחזא דהוה קא מחרפי, אמר להו אתא איגרתא ממערבא משמיה דרבי יוחנן דאסיר, עד כאן. ופירש רש"י אתא איגרתא כי היכי דלקבלו מיניה, עיין שם⁸.

4. עיין צ"ח (שם) ששינה מפני כבוד רבו. ועיין יערות דבש (חלק שני דרוש י"ח) מה שהאריך בביאור דברי הגמ'.
 5. וכן פירש רש"י בכ"ו"ב בגמ' ע"ז (נ"ח ע"א). ועיין שר"ח (מערכת הש' אות כ"ז ומערכת כ' אות ח') שהאריך בזה, והסיק דאין לסמוך ע"ז משום דהרי"ף והרא"ש לא גרסו כן בגמ' ע"ש. ובמור וקציעה (סי' קנ"ו) האריך לתמוה, וכי מה בושא לומר שטעה וזהו אחד משבעה דברים שבחכם ע"ש. וכבר תמהו כן בתוס' ע"ז (שם) ע"ד רש"י: ועוד מי כסיפא ליה מילתא לומר טעיתי בהדיא וחוזר אני בו, הרי בכמה מקומות מצינו שהיה אומר דברים שאמרת לי לפניכם טעות הן בידי. ועיין מ"ש עליו בעין זוכר (מערכת ק' אות כ"ג). ועיין מהרש"ם (או"ח קנ"ו וח"ו סי' קנ"ב) שהסיק דדין זה בפלוגתא דרש"י ותוס' (בע"ז שם) הוא שנוי. ושם גם הביא מתשו' הרא"ש (כלל פ"ב סי' א') שכתב: וכי האי גונא מצינו בכמה מקומות בגמ', שהאמוראים שנו בדבריהם מחמת כיסופא, עכ"ל. 6. אבל במחצה"ש (או"ח קנ"ו) פירש דברי הרמב"ם באופן אחר ע"ש. 7. וז"ל רבינו ב"ר"פ (ח"ג חו"מ סי' א'): הגאון בית יעקב (סי' ט"ו) נשאל בשלשה דיינים שישבו בדין, ושנים מזכין ואחד דעתו לחייב, אם רשאי המתחייב לעשות תחבולה לומר אני יודע כדי שיוסיפו דיינים, כדקי"ל בש"ע ח"מ (סי' י"ח ס"א) דבאחד אומר אני יודע יוסיפו הדיינים, וחושב כי אולי אלו הבאים מחדש יכריעו לחביריו להורות לחייב בדעתו וכו'. ולכאורה נ"ל להביא ראיה דליכא למיחש לשקרא, מהא דאמרין בברכות (דף מ"ג ע"ב) רב פפא אקלע לבי רב הונא בריה דרב איקא, אייתו לקמייהו שמן והדס, שקל רב פפא בריך אהדס ברישא והדר בריך אשמן, א"ל לא סבר לה מר הלכה כדברי המכריע, א"ל הכי אמר רבא הלכה כב"ה, ולא היא לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד. ופירש רש"י לא אמר רבא הלכה כב"ה, אלא רב פפא אכסיף לפי שטעה והשמיט עצמו בכך ע"ש. וא"כ י"ל דה"ה ככה"ג דשפיר מצי לשקר כדי לקיים האמת, כי לפי דעתו הדיינים שעמו טועין הם בסברתם. מיהו יש לדחות ראיה זו, דאולי משום בושא דקשה מאד שנשפך דמו בקרבו הותר לשנות. וכן מצינו בהרמב"ם (פי"ד מה' גזילה הי"ג) במסכתא כיצד, היה עוסק במסכת נדה ואמר במקואות אני שונה, משום שלא יתבייש אם לא ידע להשיב, ועיין בלחם משנה שם. ועוד נ"ל בס"ד ליישב טעם אחר בהך דרב פפא, ששם לא הוציא מפיו דבר שקר, אלא אמר מלתא סתומה דמשתמעה לתרי אנפי, כי הוא לא אמר דאמר רבא הלכה כב"ה בענין זה דשמן והדס, אלא אמר דאמר רבא הלכה כב"ה, והוא כיון בלבו על דין אחר ששמע מרבא שאמר בו הלכה כב"ה, או שכיון על דין האמור בעלמא בכ"מ דהלכה כב"ה לגבי ב"ש, דודאי דרש זה רבא כמה פעמים, וכיון להטעות השומע שיחשוב על ענין השמן והדס קאמר ונמצא מפיו לא הוציא שקר ע"ש. 8. ובר"פ (שם) הוסיף רבינו וכתב: ובזה הטעם יש ליישב בו עוד דבר אחד, מ"ש בגמרא דשבת (דף קט"ו) דבי רבא גרדי קארי, כיון דחזא קא מחרפי, א"ל אתא אגרתא ממערבא משמיה דר' יוחנן דאסור. ופירש רש"י ז"ל אתא אגרתא כי היכי דלקבלו מיניה ע"ש, דמצינו ששינה ודבר שקר ח"ו, אך לפי טעם שכתבנו בהך דרב פפא, גם בזה יתיישב כן דלא הוציא שקר מפיו, אלא בודאי בא אגרתא בימיו של רבא או מורס, על איזה ענין משמיה דרבי יוחנן דאסור והוא כיון בלבו על אותו דבר, כי הוא

עוד **שם בדף קכ"ט** ע"א אמר להו רב נחמן לרבנן, במטותא מנייכו ביומא דהקזה אמרו לביתייכו נחמן איקלע לגבן. וכולא אערומי אסירי, בר מהאי עורמא דשרי, עד כאן עיין שם. **ובגמרא** **דראש השנה דף כ' ע"א** איתא, שלח ליה רבי יהודה נשיאה לרבי אמי, הוו יודעין שכל ימיו של רבי יוחנן היה מלמדנו מאיימין על העדים וכו', אף על פי שלא ראוהו יאמרו ראינו, עיין שם. ועיין בדברי רב דמי דמתני איפכא, עיין שם.

ובגמרא **דעירובין דף י"ג ע"א** איתא על מתניתין דתנן משום רבי ישמעאל, אמר תלמיד אחד לפני רבי עקיבא לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על מבוי שהוא פחות מארבע אמות וכו', אמר רבי עקיבא על זה ועל זה נחלקו. ואמרו בגמרא אמר רב יהודה אמר שמואל לא אמרה רבי עקיבא אלא לחדד כה התלמידים. ופירש רש"י ז"ל לא אמרה רבי עקיבא להאי הלכה כאותו תלמיד אלא לחדד התלמידים, ששימו לבם לתורה ויאמרו לפול מלבם, לפיכך שבחו בפניהם.

עוד **שם בדף י"ד ע"ב** אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, אין הלכה כרבי יוסי וכו'. אמר לו אמרת, אמר להו לא. אמר רבא האלוהים, אמרה וגמירנא לה מיניה. ומאי טעמא קא הדר ביה וכו', עיין שם.

עוד **שם בדף נ"א ע"א** רבה ורב יוסף הוו קא אזלי באורחא, אמר ליה רבה לרב יוסף תהא שביתתנו תותי דיקלא דסביל אחוה וכו'. אמר ליה לא ידענא ליה, אמר ליה סמוך עלי, דתניא רבי יוסי אומר אם היו שנים אחד מכיר ואחד שאינו מכיר, זה שאינו מכיר מוסר שביתתו

למכיר, וזה שמכיר אומר תהא שביתתנו במקום פלוני. וקאמר בגמרא ולא היא, לא תנא ליה כרבי יוסי אלא כי היכי דליקבל לה מיניה, משום דרבי יוסי נימוקו עמו, עד כאן. ופירש רש"י ז"ל ולא היא, הא דאמר ליה משמיה דרבי יוסי, ליתא, דלא תניא ליה בשם רבי יוסי, אלא סתמא תניא ליה לעיל, ומשום הכי אמרה בשם רבי יוסי כי היכי דליקבלה מיניה, עד כאן עיין שם⁹.

עוד **שם בדף נ"ג ע"ב** אמר רבי יהושע בן חנניה לא נצחני אדם וכו', פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא אחת, עשתה לי פולין, ביום ראשון אכלתים ולא שיירתי כלום, שניה לא שיירתי מהן כלום, ביום שלישי הקדיחתן במלח, כיון שטעמתי משכתי ידי מהן. אמרה לי רבי מפני מה אינך סועד, אמרתי לה כבר סעדתי מבעוד יום וכו', עד כאן עיין שם.

ובגמרא **דפסחים דף כ"ז ע"א** איתא, אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל תנור שהסיקו בקליפי ערלה או בקשין של כלאי הכרם, חדש יותץ, ישן יוצן. אפה בו את הפת, רבי אומר הפת מותרת, וחכמים אומרים הפת אסורה. והתניא איפכא, שמואל איפכא תני. ואי בעית אימא בעלמא קסבר שמואל הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו, ובהא אפילו מחבריו, וסבר אתנייה איפכא כי היכי דניקום רבנן לאיסורא. ופירש רש"י, אפכה ואשנינה כי היכי דתיקו הא מילתא דאיסורא בשם רבנן ויעשו בני אדם כמותן שהכל הולכים אחרי רבים, שאם אני אומר הלכה כרבי שהוא יחיד לא יאמינו לי, עד כאן עיין שם¹⁰.

ובגמרא **דיומא דף ס"ו ע"ב** על הא דתנן וכבש עשו לו מפני הבבליים שהיו

לא אמר בפירוש על ענין זה שהיו עושין ביוה"כ, ורק השומעין טועין להבין דבריו על ענין דיוה"כ. 9. וכן הביא במג"א (סי' קנ"ו) מרש"י פסחים (דף קי"ב ע"א). (וע"ע נזיר ל"ט ע"א). וכן הביא בברכ"י (יו"ד רמ"ב ס"ק כ"ט) בשם תשובות הגאונים. 10. עיין יוסף אומץ להחיד"א (סי' ס"ג) שהביא מדברי מהר"ש אלגאזי בס' קלורית לעין שפירש כן דינא דמשנין במסכתא, והביא גם מדברי מהר"ר יצחק יברכיהו שכ"כ גם על הרמב"ם שעשה כן. וכי עליה החיד"א: ואיברא דמ"ש הרב יצחק יברכיהו על הרמב"ם הוא חידוש גדול ואם קבלה נקבל, דהגם דאשכחן דשמואל עביד הכי, שאני שמואל מגדולי האמוראים דרב גובריה ורב חיליה ויכול לפסוק אפילו כיחיד. ולא כן הרמב"ם ז"ל אחר שנחתם התלמוד אין לו כח לפסוק נגד הכלל כפי דעתו. וע"ש עוד מה שהאריך.

לשמה

סימן שסד

תורה

שצד

מעורבת עם הבריות. ופירש רש"י, מכאן אמרו, מדברי בית הלל שאמרו ישבחנה תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות לעשות לאיש ואיש כרצונו, עד כאן עיין שם¹³.

עוד שם בדף ע"ז ע"ב ברכי יהושע בן לוי כאשר נכנס לגן עדן בעודו חי, הוה מכריז אליהו קמיה, פנו מקום לבר לואי פנו מקום לבר לואי. אזל אשכחיה לרשב"י דהוה יתיב על תלת עשר תכטי דפיזא, אמר ליה את הוא בר לואי, אמר ליה הן. נראתה הקשת בימיך, אמר ליה הן. אם כן אי אתה בר לואי. ולא היא, דלא הואי מידי, אלא סבר לא אחזיק טיבותא לנפשי. ופירש רש"י, לא הואי מידי, לא נראתה הקשת בימיו, עיין שם¹⁴.

ובגמרא דיבמות דף ק"ו ע"א איתא, ההוא דאתא לקמיה דרבי חייא בר אבא, אמר לה בתי עמודי. פירש רש"י עמודי והתייבמי לו. אמרה ליה אמה, ישיבתה זו היא עמידתה. פירש רש"י ישיבתה מהתייבם לו זו היא עמידתה, זו היא תקנתה. אמר לה ידעת ליה, פירש רש"י מכרת היא בו שום דבר גנאי. אמרה ליה אין, ממנא הוא דחזא לה וקבעי למכליה מינה. פירש רש"י דבר זה היא יודעת בו, שאין בא לייבמה אלא כדי לאכול ולכלות ממנה ולגרשה. אמר לה, לא ניחא לך. אמרה ליה, לא. אמר ליה, חלוץ לה ובכך אתה כונסה. לבתר דחלוץ לה אמר ליה השתא מינך אפסלה לה, חלוץ לה חליצה מעלייתא כי היכי דתשתרי לעלמא.

עוד איתא התם, בת חמוה דרב פפא נפלה לפני יבם שאין הגון לה, אתא לקמיה דאביי, אמר ליה חלוץ לה ובכך אתה כונסה, אמר ליה רב פפא לא סבר לה מר להא דאמר רבי יוחנן. ואלא היכי אימא ליה, אמר ליה חלוץ

מתלשין בשערו, אמר רבה בר בר חנה לא בבליים היו אלא אלכסנדריים היו, ומתוך ששונאים את הבבליים היו קורין אותם על שמן. תניא רבי יהודה אומר לא בבליים היו אלא אלכסנדריים היו, אמר לו רבי יוסי תנוח דעתך שהנחת את דעתי, עד כאן. ופירש רש"י, ומתוך ששונאין בני ארץ ישראל את הבבליים, היו קורין כל קלי הראש ועושי דבר שלא כהוגן על שמם. תנוח דעתך, משפחתו היתה מכבל והיה קשה לו הדבר, עד כאן עיין שם.

ובגמרא דביצה דף כ' ע"א איתא, תנו רבנן מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה ביום טוב, חברו עליו תלמידי שמאי הזקן, אמרו לו מה טיבה של בהמה זו, אמר להם נקבה ולזבחי שלמים הבאתיה, כשכש להם בונכה והלכו להם. ופירש רש"י ז"ל, נקבה שאין עולה נקבה ולזבחי שלמים הבאתיה, מרוב ענותנותו של הלל היה משנה מפני השלום, עד כאן עיין שם¹¹.

ובגמרא דמגילה דף י' ע"א איתא, אמר רבי יצחק שמעתי שמקריבין בבית חניו בזמן הזה וכו'. אמרו ליה אמרת, אמר להו לא. אמר רבא האלוהים אמרה וגמירנא לה מיניה, ומאי טעמא קא הדר ביה וכו', עיין שם¹².

ובגמרא דכתובות דף ט"ז ע"ב תנו רבנן כיצד מרקדין לפני הכלה, בית שמאי אומרים כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים כלה נאה וחסודה. אמרו להן בית שמאי לבית הלל הרי שהיתה חיגרת או סומה אומרים לה כלה נאה וחסודה, והתורה אמרה מדבר שקר תרחק. אמרו להן בית הלל לבית שמאי לדבריכם מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו, הוי אומר ישבחנו בעיניו, מכאן אמרו חכמים לעולם תהא דעתו של אדם

11. עיין לקמן מה שהביא רבינו מדברי ספר חסידים ומה שהעתיקו שם מדבריו בר"פ גמ מהנוגע לגמ' זו. 12. וע"ש בח' הריטב"א. 13. ובריטב"א (שם) כ' דהוא מפני השלום. ובשטמ"ק בשם ליקוטי גאונים כתב שלא יהיה חתן עצב. וע"ע יראים (רל"ה) ובתועפות ראם (שם), ובשע"ת לר"י (ש"ג אות קפ"א). 14. עיין ט"ז ומג"א (סי' תקס"ה) מה שלמדו מגמ' זו אם מותר למתענה לשנות ולומר שאינו מתענה.

תורה סימן שסד לשמה שצה

לה על מנת שתתן לך מאתיים זוז, לבתר דחלץ לה אמר לה זיל הב ליה. אמר ליה משטה אני בך עבדא ליה, מי לא תניא הרי שהיה בורח מבית האסורים והיתה מעברא לפניו ואמר ליה טול דינר והעבירני, אין לו אלא שכרו, אלמא אמר ליה משטה אני בך וכו', עד כאן עיין שם.

ובגמרא דגיטין דף י"ד ע"א איתא, רב ששח הוה ליה אשרתא דסרבלי במחוזא, אמר ליה לרב יוסף בר חמא בהדי דאתית איתניהו ניהלי. אזל יהבינהו ליה, אמרי ליה נקני מינך, אמר ליה אין. לסוף אשתמיט להו, כי אתא לגביה אמר ליה שפיר עבדת, דלא שוית נפשך עבד לוח לאיש מלוה, עד כאן¹⁵.

עוד שם בדף כ' ע"א תניא רבי אומר כתבו על איסור הנאה כשר, נפק לוי דרשה משמיה דרבי ולא קלסוה, משמיה דרביס וקלסוה, עד כאן עיין שם.

ועוד שם בדף ס"ב ע"א אין כופלין שלום לנכרי. רב חסדא מקדים ויהב להו שלמא, רב כהנא אמר להו שלמא למר¹⁶. פירש רש"י, לא היה מתכוין לברכו, אלא לבו היה לרבו, עיין שם¹⁷. וכהאי גוונא אמרו בזהר¹⁸ על מה שאמר דוד לנבל ואמרתם כה לחי, דכוונתו להקב"ה ואין בזה משום גונב דעת¹⁹.

ובגמרא דקדושין דף מ"ד ע"ב איתא, אתמר קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה, אמר שמואל צריכה גט וצריכה מיאון. אמר קרנא דברים בגו, אם גט למה מיאון, ואם מיאון למה גט, אמרו ליה הא מר עוקבא ובי דיניה בכפרי, אפכוה שדרוה לקמיה דרב, אמר להו האלוהים,

צריכה גט וצריכה מיאון, וחס ליה לזרעיה דאבא בר אבא דנימא הכי. ופירש רש"י ז"ל אפכוה ושדרוה לקמיה דרב בשם קרנא צריכה גט ומיאון, ובשם שמואל דברים בגו, ושדרוה לקמיה דרב לידע אם יודה לדברי שמואל שהיה חלוק על הדבר, ומשום דרב אהובו של שמואל היה אפכוה אולי יודה לדברי קרנא שאמרו בשם שמואל, עד כאן עיין שם²⁰.

ובגמרא דגדרים דף נו"ן ע"א איתא, רבי עקיבא אתקדשת ליה ברתיה דכלבא שבוע. שמע כלבא שבוע אדרה הנאה מכל נכסיה. אזלא ואיתגסיבת ליה בסיתוא, הוה גני בי תיבנא. הוה קא מנקיט ליה תיבנא מן מזייה, אמר לה אי הוואי לי, רמינא לך ירושלים דדהבא. אתא אליהו אידמי להון כאנשא וקא קרי אבבא, אמר להו הבו לי פורתא דתיבנא דילדת אתתי ולית ליה מדעם לאגונה, אמר לה רבי עקיבא, חזי גברא דאפילו תיבנא לא אית ליה. ופירש רש"י אתא אליהו עבד הכי משום קורת רוח להם, דלדידיה לא היה לו אפילו תבן כמו להם, עיין שם.

ובגמרא דבבא קמא דף י"א ע"ב, אמר עולא אמר רבי אלעזר הלכתא גובים מן העבדים. אמר ליה רב נחמן לעולא אמר רבי אלעזר אפילו מיתמי. אמר ליה לא מיניה וכו', לבתר דנפק אמר להו, הכי אמר רבי אלעזר אפילו מיתמי. אמר רב נחמן אישתמטין עולא. ופירש רש"י ז"ל בתר דנפק רב נחמן אמר להו עולא ליושבין לפניו, הכי אמר רבי אלעזר אפילו מיתמי דעבדא כמקרקעי דמי. אשתמטין עולא, נשמט ממני וירא לומר בפני וכו' ומתיירא הוא שמא אקפתנו כהלכות וקושיות, עיין שם²¹.

15. ע"ש בהגהות היעב"ץ. 16. ברש"י שם גריס שלמא למר שלמא למר, ועיין באר שבע (חלק השו"ת סי' נ"ט).
17. אבל בתוס' כתבו: שלמא למר פי' בקונטרס ולא היה מתכוין לברכו אלא לבו היה לרבו. וצ"ע שלא יהא בזה גונב דעת הבריות. ועל חנם פי' כן, דלא קאמר אלא דאין כופלין לו שלום. ועיין ט"ו (י"ד סי' ק"ב ס"ק י"א) שכ' דהא דנסתפקו התוס' היינו משום שעיי' יחזיק לו העכו"ם טובה חינם וזה כמו גניבה. וע"ע תשו' מהר"י ברונא (סי' ק"ג).
18. וארא כ"ג ע"ב. 19. והשווה עמש"כ בר"פ (שם): וכה"ג מצינו גבי רב כהנא בגיטין (דף ס"ב) באומרו שלמא למר ע"ש, וכיוצא בזה ארז"ל על יעקב אע"ה שאמר אנכי עשו בכורך, וכן בזה"ק אמרו על פסוק ואמרתם כה לחי שאמר דוד הע"ה, ונכון הוא. 20. עיין ידי חיים (דף קצ"א) שכתב רבינו: גם צריך לעיין בפתח יצחק ז"ל (אות אל"ף דף פ"ד ע"ב) בענין אמת ושקר שהביא תשובת הרב יד אליהו מלובלין (סי' ס' וס"א), ע"כ. וקאי על גמ' זו עיין שם. 21. עיין מ"ש בעין זוכר (מערכת הכ"ף אות י"א) ובחזו"א אמונה ובטחון (פ"ד אות י"ג).

לקיחה והבאה כאחד והוא ליכא. אמר ליה רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי מכדי פסוקי נינהו ליקרי, אמר ליה משום דמחזי כשקרא, עיין שם. עוד שם בדף קנ"ג ע"א, ההיא דאתאי לקמיה דרבא עבד לה רבא כשמעתייה. הוה קא טרדא ליה, אמר ליה לרב פפא בריה דרב חנן ספריה זיל כתוב לה, וכתוב בה שוכר עליהן או מטען. אמרה ליטבע ארביה אטעויי קא מטעית לי, אמשנהו למניה דרבא במיא, ואפילו הכי לא איפרק מטיבעא. ופירש רש"י ז"ל קא טרדא ליה, לומר לא יפה דנתני. אמר ליה לספריה זיל כתוב לה שהדין עמה, וכתוב בסוף השטר משנה דשנויה בבבא מציעא וכו', וסימן היה בתוך השטר שלדחות האשה ולהטעותה נתכוון להפטר ממחלוקתה, והיא הבינה בדברים וקלתו, עיין שם.

ובגמרא דמכות דף י"ד ע"ב, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כל לא תעשה שקדמו עשה לוקין עליו. אמרו לו אמרת, אמר להו לא. אמר רבה האלוהים אמרה וכו'. ופירש רש"י ז"ל אמרו לו אחרים ששמעוה משמו ולא שמעוה מפיו אמרת דבר זה, אמר להם לא, חזר בו, עיין שם.

ובגמרא דחולין דף קי"א ע"ב איתא, רבי אלעזר הוה קאים קמיה דמר שמואל, אייתו לקמיה דגים שעלו בקערה וקא אכיל בכותח, יהיב ליה ולא אכל. אמר ליה לרבך יהיבי ליה ואכל ואת לא אכלת. אתא לקמיה דרב אמר ליה הדר ביה מר משמעתייה, אמר ליה חס ליה לזרעא דאבא בר אבא דליספי לי מידי דלא סבירא לי. ופירש רש"י ז"ל לא היו דברים מעולם, עיין שם²².

ובגמרא דעבודה זרה דף נ"ז ע"ב איתא, ההוא עובדא דהוה במחוזא, אתא

ובגמרא דמציעא דף ל' ע"ב, רבי ישמעאל ברבי יוסי הוה קא אזיל באורחא, פגע ביה ההוא גברא דרי פתכא דאופי, אותבינהו וקא מיתפח, אמר ליה רלי לי, אמר ליה כמה שוין, אמר ליה פלגא דזוזא, יהיב ליה פלגא דזוזא ואפקרה, הדר זכה בהו, הדר יהיב ליה פלגא דזוזא ואפקרה. חזייה דהוה קא בעי למהדר למזכי בהו, אמר ליה לכולי עלמא אפקרנהו ולך לא אפקרנהו. ומי הוי הפקר כהאי גוזא והתנן וכו', אלא רבי ישמעאל ברבי יוסי לכולי עלמא אפקרנהו, ובמילתא בעלמא הוא דאוקמיה, עיין שם.

עוד שם בדף ע"ה ע"ב, אמרו ליה רבנן לרב אשי, קא מקיים רבינא כל מה דאמור רבנן. שלח ליה בהדי פניא דמעלי שכתא לישדר לי מר עשרה זוזי דאתרמי לי קטינא דארעא למזבן, שלח ליה ניתי מר סהדי ונכתב כתבא, שלח ליה אפילו אנא נמי, שלח ליה כל שכן מר דטריד בגרסיה משתלי וכו', עיין שם.

עוד שם בדף ע"ו ע"ב על מתניתין דתנן שוכר עליהן או מטען, קאמר בגמרא כיצד מטען, אומר להם סלע קצצתי לכם בואו וטלו שתים, עיין שם²².

עוד שם דף פ"ז ע"א, תנא דבי רבי ישמעאל גדול השלום שאפילו הקב"ה שינה בו, שנאמר²³ ותצחק שרה בקרבה וכו' ואדוני זקן, וכתב²⁴ ואני זקנתי.

ובגמרא דכתרא דף ח' ע"א, דחק רבי יונתן בן עמרם ונכנס, אמר לו רבי פרנסני, אמר לו בני קרית, אמר לו לאו. שנית, אמר לו לאו. אם כן במה אפרנסך וכו', עיין שם.

עוד שם דף פ"א ע"ב, בצרן ושיגרן ביד שליח ומת שליח בדרך, מביא ואינו קורא. מאי טעמא, דכתיב²⁵ ולקחת והבאת, עד שתהא

→

22. בכ"ק רבינו מצאנו רשימות קצרות שרשם למזכרת, ובהם הניח אבן פינה לראיה זו, וז"ל שם: שם במשנה, שוכר עליהן או מטען, ומפרש בגמרא דף ע"ו ע"ב דאומר להם בואו וטלו שתים ע"ש, משמע כל כהא מותר לשנות ולהערים ואין בזה משום שקר ולא משום גניבת דעת ודוק. אל שדי יהיה בעזרתינו אכ"ר. ע"כ. 23. בראשית י"ח י"ב. 24. שם פסוק י"ג. 25. דברים כ"ו ב'. 26. עיין למהר"ח פאלאגי ז"ל בס' החפץ חיים (סי' י"ט אות כ"ה). תורה לשמה <מהדורת אהבת שלום> / יוסף חיים בן אליהו מבגדאד {עמוד 484} (726077)

נכרי עייל לחנותא דישראל, אמר ליה אית לכו חמרא לזבוני, אמר ליה לא. הוה יתיב חמרא בדוולא, שדיה ביה ידיה שכשך ביה, אמר ליה האי לאו חמרא הוא, שקליה האיך בריתחיה שדייה לדנא. שרייה רבא לזבוני לנכרים, אפליג עליה רב הונא בר חנינא ורב הונא בריה דרב נחמן. נפקי שיפורי דרבא ושרו, ונפקי שיפורי דרב הונא בר חנינא ורב הונא בר רב נחמן ואסרי. איקלע רב הונא בריה דרב נחמן למחוזא, אמר ליה רבא לרב אליקים שמעיה טרוק טרוק גלי דלא ניתו אינשי דניטריד. על לגביה, אמר ליה כהאי גוונא מאי. אמר ליה אסור אף בהנאה. והא מר הוא דאמר שיכשך אין עושה יין נסך. אימור דאמרי אנא לבר מדמיה דההוא חמרא, דמי דההוא חמרא מי אמרי. ופירש רש"י איקלע רב הונא בריה דרב נחמן למחוזא, לאחר זמן אחר שחזר בו שהחזירו אביי על ידי תשובות שהשיב לו כדאמרין לקמן אקפן נחמני שמעתתא ומתניתין, ומחוזא הוא מקומו של רבא. טרוק גלי, סגור הדלת שמתירא מרב הונא שלא יקפחנו בהלכות על דברי מחלוקתם. על רב הונא לגבי ובעי מניה כהאי גוונא שכשך נכרי בינו של ישראל שלא בכונת ניסוך לעבודה זרה מאי, אמר ליה אסור אף בהנאה, שחזר בו. והא מר הוא דאמר דקא שרית לזבוני לנכרים. דמי דההוא חמרא דהוה בדולא מי אמרית, מודינא ביה דצריך להוליך דמיו לים המלח, ודמי שאר היין שבחבית מותר. ומשום כיסופא קאמר הכי, אבל איהו כוליה שרי, עיין שם²⁷.

ובגמרא **דסנהדרין דף י"א ע"א** איתא, מעשה ברבן גמליאל שאמר השכימו לי שבעה לעלייה, השכים ומצא שמונה. אמר מי הוא שעלה שלא ברשות ירד. עמד שמואל הקטן ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות, ולא לעבר השנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה

הוצרכתי. אמר לו שב בני שב, ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך, אלא אמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. ולא שמואל הקטן הוה אלא איניש אחרינא הוה, ומחמת כיסופא הוא דעבד. ופירש רש"י ז"ל, שלא יכירו מי היה העולה שלא ברשות וילבינו פניו, עיין שם.

עוד **שם בדף מ"ג ע"ב** גבי עכן שאמר לו יהושע, בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה. אמר רבינא שחודי שחדיה במילי, כלום נבקש ממך אלא הודאה, תן לו תודה והפטר, עיין שם.

עוד **שם בדף צ"ז ע"א**, אמר רבא מריש הוה אמינא לא הוה קושטא בעלמא. אמר לי ההוא מרבנן ורב טבות שמיה וכו', דאי הווי יהבי ליה כל חללי דעלמא לא הוה משני בדיבוריה. זימנא חדא איקלעי לההוא אתרא וקושטא שמיה, ולא הווי משנו בדיבורייהו ולא הוה מיית איניש מהתם בלא זמניה. נסיבי אחתא מנהון והווי לי תרתין בנין מינה. יומא חד הוה יתבא דביתהו וקא חייפא רישה. אתאי שיבכתא טרפא אדשא. סבר לאו אורח ארעא. אמר לה ליתא הכא. שכיבו ליה תרתין בניה. אתו אינשי דאתרא לקמיה, אמרו ליה מאי האי. אמר להו הכי הוה מעשה, אמרו ליה במטותא מינך פוק מאתרין וכו', עיין שם.

ובתנא **דבי אליהו בסדר אליהו רבא פרק ד'** איתא, מעיד אני עלי שמים וארץ שלא אמר הקב"ה למשה לעמוד בשער המחנה ולומר לשום איש חרבו על ירכו וכו', אלא שהיה דן בעצמו ואמר בלבו אם אני אומר לישראל הרגו איש את אחיו וכו'²⁸, יאמרו לי לא כך לימדתנו רבינו סנהדרין שהרג וכו', מאי טעמא אתה הורג שלושה אלפים ביום אחד, לפיכך תלה בכבוד של מעלה ואמר כה אמר ה' וכו'²⁹, עיין שם³⁰.

27. וז"ל רבינו בספרו ידי חיים (שם): ע"ז (דף נ"ח ע"א) אמור דאמרי אנא לבר מדמיה וכו', ועיין רש"י ז"ל. ומכאן משמע כל כהא מותר לשנות ודו"ק. 28. שמות ל"ב כ"ו. 29. שם. 30. וצ"ב דאף אם מותר לשנות, מ"מ הרי כשאומר בשם הקב"ה הוי נבואת שקר, ועיין מש"כ בזה בתשובת עטרת חכמים (סי' כ"ט) ותו"ד דמשום פקו"נ היה שרי ע"ש. וע"ע שפ"א בליקוטים, ורמתיים צופים על התנדב"א (שם).
תורה לשמה <מהדורת אהבת שלום> / יוסף חיים בן אליהו מבגדאד {עמוד 485} (726077)

ובירושלמי **דמעשר שני פרק א'**³¹ איתא, תניא היה אדם אומר לחברו מה אכלת היום, והוא אומר לו קיץ, והיה יודע שהוא בכור, מה הקיץ נמכר בזול אף בכור נמכר בזול, היה אומר לו מן, והוא יודע שהוא מעשר שני, מה המן ניתן במתנה אף מעשר שני ניתן במתנה, והכוונה כך היה מנהגם בירושלים לדבר בכך, עיין שם.

עוד **בירושלמי דשקלים פרק חמישי הלכה ד'**, אשרי משכיל אל דל³², זה שהוא מסתכל במצוה איך לעשותה. כיצד היה רבי יונה עושה, כשהיה רואה עני בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו כני, בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע, מן דהוה נסיב הוה אמר ליה מתנה היא לך, עיין שם.

עוד **בירושלמי דמציעא פרק ב' הלכה ג'** איתא, שמעון בר ווא היה מהלך אחורי רבי אלעזר, נפל מיניה דינר, אושטיה ליה שמעון בר ווא, אמר ליה כבר נתייאשתי מיניה, אמרי לא אתכוון רבי אלעזר אלא לזכויה לרבי שמעון בר ווא בגין דהוה אינש מסכן, עיין שם.

ובמסכת **כלה**³³ **איתא**, פעם אחת היו זקנים יושבים בשער, ועברו לפנייהם שתי תינוקות, אחד כיסה ראשו ואחד גילה ראשו. זה שגילה את ראשו רבי אליעזר אומר ממזר, רבי יהושע אומר בן הנדה, רבי עקיבה אומר ממזר ובן הנדה. אמרו לו לרבי עקיבה, היאך מלאך לכך לעבור על דבר חבריך, אמר להן זה אני אקיימנו. הלך אצל אמו של תינוק וראה שהיתה יושבה ומוכרת קטניות בשוק, אמר לה בתי אם את אומרת לי דבר שאני שואלך אני מביאך לחיי עולם הבא, אמרה לו השבע לי. היה רבי עקיבה נשבע בשפתיו ומבטל בלבו. אמר לה בנך זה מה טיבו, אמר לו כשנכנסתי לחופה נדה הייתי ופירש ממני בעלי ובא עלי שושביני והיה לי בן זה. נמצא התינוק ממזר ובן הנדה. אמרו גדול היה רבי עקיבה כשהכחיש את רבותיו. באותה

שעה אמרו ברוך ה' אלוהי ישראל אשר גילה סודו לרבי עקיבה בן יוסף, עיין שם.

ובפרקי **רבי אליעזר פרק א'** והובא באבות דרבי נתן פרק ו'³⁴ איתא, דרבי אליעזר בן הורקנוס כשהלך ללמוד תורה לפני רבן יוחנן בן זכאי, אמר לו רבי יוחנן בן זכאי חייך שהיום אתה סועד אצלי. אמר לו כבר סעדתי אצל אכסניא. אמר לו ומי הוא אכסניא שלך, רבי יהושע בן חנניה ורבי יוסי הכהן. שלח ושאל לאכסניא שלו, אמר להם סעד היום רבי אליעזר אצליכם. אמרו לו לאו, והלא יש שמונה ימים שלא טעם כלום, עיין שם.

ובמדרש **שוחר טוב מזמור י"ב** איתא, רבי חייא ציפורה אול למזבן חטי מסורתא. אמר ליה רבי יונתן כד תהוי בעי חטי, אימא שערי אני בעי ולא יסקון לך תרעא, הוי שוא ידברו איש את רעהו וכו'. וקודם זה הביא המדרש מעשה ברבי יונתן עצמו שקרה לו שהיו העדשים ביוקר, והיה לו קרוב בעיר, ירד אצלו ואמר לו עדשים אני מבקש, יש מהן בעיר, אמר לו הן, אמר לו בכמה מוכרין, אמר לו בכך וכך וכל עת שתבא אצלי אני מוכר לך. הלך רבי יונתן בעיר לבית קרובו שאל בעדו אנה הוא, אמרה לו אשתו בשדה. המתין לו ולא בא, הלך ושאל לאחר יש כאן עדשים, אמר לו רצונך בחטים, עדשים אין כאן, אמר לו עדשים אני מבקש. אמר לו תטול בכך וכך, הרבה עליו הדמים יותר ממה שאמר לו קרובו, הלך ונטל ממנו, בא קרובו ואמר לו רבי יונתן ולא אמרת מכך וכך הן עדשים, הרי העלו עלי את הדמים ממה שאמרת לי. אמר לו שמא עדשים שאלת מהם תחילה, אמר לו הן, אמר לו אם כן אילו אמרת חטים תחילה, היו אומרים לך רצונך עדשים, עכשיו שאמרת עדשים אמרו לך חטים, לכך נאמר שוא ידברו איש את רעהו, עיין שם.

וכתב **בספר חסידים סימן תכ"ו**³⁵, דע אף על פי שאמרו מותר לשנות בדרכי שלום,

31. ה"א, דף ב' ע"ב. 32. תהלים מ"א ב'. 33. פ"א ט"ז. 34. הלכה ג'. 35. ועיין מהדורת מקיצי נרדמים

(אות תתת"ל"א) בתוספת דברים.

תורה

סימן שסד

לשמה

שצט

אם יבא נכרי או יהודי ויאמר לאדם הלזה לי מעות, ואינו מלוה לו ברצון כי ירא פן לא יפרע לו, אינו יכול לומר אין לי, כי מה שמותר לשנות בדברי שלום זהו בשכבר עבר הדבר, עד כאן לשונו³⁶. ודבריו סתומים וחתומים בחילוק זה, דמה טעם איכא לחלק בזה³⁷, והוא ודאי מפרש הך דמציעא דף כ"ג ע"ב גבי מסכתא, היינו משום ענוה כמו שביאר רש"י שם³⁸, אך התוספות ז"ל ושאר ראשונים דלא מפרשי טעמא משום ענוה, ודאי הם חולקים על ספר חסידים הנזכר ולית להו האי חילוקא, ודו"ק³⁹. הרי סדרתי לכם שלחן מלא כמה אופנים בענין השקר וגניבת דעת הנזכרים בדברי רבותינו ז"ל להיתרא, ואתם תדקדקו בכל דבר ודבר ותלמדו דבר מתוך דבר, אך תשימו ידאת ה' על פניכם לבלתי תעשו קולות חוץ מן השורה בדמיון דחוק.

גם תשימו לב ללמוד מאופן הנזכר לאיסורא, והוא מה שכתוב בגמרא דשבועות דף ל"א ע"א, מנין לתלמיד שאמר לו רבו יודע אתה בי שאם נותנים לי מאה מנה איני מבדה, מנה יש לי אצל פלוני ואין לי עליו אלא עד אחד, מנין שלא יצטרף עמו, תלמוד לומר⁴⁰ מדבר שקר תרחק. האי מדבר שקר תרחק נפקא, הא ודאי שקורי קא משקר, ורחמנא אמר⁴¹ לא תענה ברעך עד שקר. אלא כגון דאמר ליה ודאי חד סהדא אית לי, ותא אתה קום התם ולא תימא ולא מידי, דהא לא מפקת מפומך שקרא, אפילו הכי אסור משום שנאמר מדבר שקר תרחק. ופירש רש"י ז"ל וקום התם, שיהא סבור בעל דין שאתה בא להעיד ויודה אמת, עיין שם. מנין לנושה בחברו מנה שלא יאמר אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה ויתחייב לי שבועה, ואגלגל עליו שבועה ממקום אחר, תלמוד לומר מדבר

36. והעתיקו דבריו המג"א (קנ"ו ס"ב) והא"ר (שם). 37. עיין למרן החב"י"ף בחשו' לב חיים (ח"א סי' ה') שהביא מקור לדברי הס"ח מיבמות (ס"ג ע"א) מהא דר' חייא היה משנה דברי אביו לאמו כדי שיתקיימו דברי אביו ולא יקפיד עליה על שמהפכת דבריו, ואעפ"כ אסר לו רב לעשות כן משום למדו לשונם וכו'. והק' המאירי והיש"ש הא משנים מפני השלום. ומכאן למד הס"ח דרק בלשעבר שרי ע"ש. וע"ע בא"ר ובפמ"ג (שם). 38. כ"כ החיד"א כברית עולם ליישב מה שהק' על דברי הס"ח מהא דמסכתא. 39. וז"ל רבינו בר"פ (שם): ברם מה שסמך הגאון שבות יעקב להחזיר השקר בכה"ג מהאי טעמא דק"ל דמשנין מפני דרכי השלום, יש להעיר בזה ממ"ש בספר חסידים (סי' תכ"ו, כצ"ל) וז"ל, דע אע"פ שאמרו מותר לשנות מפני דרכי השלום, אם יבא נכרי או יהודי ויאמר לאדם תלוה לי מעות, ואינו מלוה לו ברצון כי ירא פן לא יפרע לו, אינו יכול לומר אין לי, כי מה שמותר לשנות מפני דרכי השלום זהו בשכבר עבר הדבר עכ"ל. וכתב רבינו חיד"א ז"ל בביאורו (שם), אע"ג דכמה פוסקים סוברים דעובר על השבועה לשעבר חמור יותר מעבר שבועה דלהבא כמבואר בח"מ (סי' ל"ד דין ה'), הכא משנה על אותה שעה כגון אומר אין לי ויש לו וכו'. ואע"ג דאמרינן פ"ב דמציעא עבידי רבנן דמשנו במסכתא, והוא אם שגורה בפיו מסכתא זו ואומר לאו, והרי הוא משנה מה שהוא עתה, שאני התם משום ענוה ושלא להחזיק טובה לעצמו מותר, ולמדנו מזה דענוה יותר מהשלום בפרט זה, עכ"ל ע"ש. מיהו זה יבא נכון לפי פירוש רש"י שפירש משום ענוה, ולא לפי התוספות ומפרשים אחרים. והנה לפי תירוץ רבינו חיד"א ז"ל שכתב דהתם משום ענוה שאני, ניחא בזה מה שיש להקשות על ספר חסידים הנז' מהך דביצה (דף כ'), ת"ר מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה ביו"ט, חברו עליו תלמידי שמאי הזקן אמרו לו מה טיבה של בהמה זו, אמר להם נקבה ולזבחי שלמים הבאתיה, כשכש להם בזנבה והלכו להם. ופירש רש"י נקבה, שאין עולה נקבה, ולזבח השלמים הבאתיה ומרוב ענותנותו של הלל היה משנה מפני השלום ע"כ ע"ש. והנה התם שינה במה שהוא עתה, אך לפ"ד רש"י דעבר כן משום ענוה ניחא, וכבר למד רבינו חיד"א מהך דפ"ב דמציעא דענוה עדיפה מהשלום בענין זה. מיהו לקושינו של רבינו חיד"א מהך דמציעא אנא עבדא תרצתי באופן אחר, דהתם אין זה שינוי גמור אם שואלין אותו אם יודע וישיב לאו, כי בשיעור הידיעה יש כמה מדרגות וכל חד אע"פ שהוא יודע נקרא אינו יודע לגבי הגדול ממנו שיש לו בה ידיעה יותר ושגורה בפיו יותר, וא"כ אם אמר איני יודע כונתו לומר לגבי רבי פלוני נחשב אני שאיני יודע. ודע כי מהך דכתובות (דף י"ז) כיצד מרקדים לפני הכלה בה"א כלה נאה וחסודה, ולא חשו משום מדבר שקר תרחק כמו שחשו ב"ש, ואע"ג דבזה משנין מפני השלום כאותה שעה ולא על העבר, אין להקשות מזה על ספר חסידים הנז"ל, חדא דאין אומרים כלה זו נאה, אלא אומרים בסתם, ואפשר שיכוונו בלבם על כלה אחרת. ועוד אפילו אם יש לה מדה אחת טובה, יכולים לומר עליה כלה נאה ע"ש.

התבשיל כדי שתעשה כפי רצון אביו, ואמר לו אביו את לא תעביד הכי כדי שלא תרגיל לשונך בשקר, אבל לא אסר לו דבר זה מפני שהיה מתכוין בשביל שלום. וגם בזה כתב הרב המאירי ז"ל בחדושו שם וזה לשונו, ואף על גב דאמרו מותר לשנות מפני דרכי השלום, דוקא בדבר שאם אינו משנה נפיק חורבא, אבל זו אני יודע לעבור על פשעה ואיני מקפיד, ומוטב שתעמוד היא במרדה משתרגיל עצמך לדבר שקרים, עד כאן לשונו עיין שם, ודי בזה⁴². והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי.

כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו

שקר תרחק. מנין לנושה בחברו מנה וטענו מאתים, שלא יאמר אכפרנו בבית דין ואודה לו חוץ לבית דין, כדי שלא אתחייב לו שבועה ולא יגלגל עלי שבועה ממקום אחר, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק. מנין לשלושה שנושין מנה באחד, שלא יהא אחד בעל דין ושנים עדים כדי שיוציאו מנה ויחלוקו, תלמוד לומר מדבר שקר תרחק, עד כאן עיין שם. הכינו בדברים האלה ולמדו מהם כמה דברים. גם ודאי ידוע גם כן לכם מה שאמרו בגמרא דיבמות דף ס"ג ע"א, על חייא בר רב שהיה מהפך לאמו הדברים של אביו בענין

סימן שסה

ביאור מדרש פליאה בענין יום הכפורים

ז"ל, ביום הכפורים נוטל המחטה בימינו ואת הכף בשמאלו, עיין שם. נמצא אף על גב דבכל ימות השנה אין עבודה אלא בימין ופסולה בשמאל, עם כל זה ביום הכפורים הוכשרה גם השמאל לעבודה, הרי ביום הכפורים השמאל תהיה כמו הימין. וכן השטן בשאר ימות השנה הוא מן המשמאילים שהוא מקטרג, וביום הכפורים עושה מעשה ימין שהוא מיימין ומלמד טוב על ישראל¹. והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי.

כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו

שאלה

ילמדנו רבינו מדרש פליאה זה אשר מצאנו שהוא סתום, וזה לשונו, שאלו את רבי מנין שאין השטן מקטרג ביום הכפורים, אמר להם קטורת תוכיח, עד כאן לשונו. יורנו המורה לצדקה ושכרו כפול מן השמים.

תשובה

ביאור דבריו יבא נכון על פי מה שאמר בגמרא דזבחים דף ס"ח ע"ב, שמאל אית ליה הכשרה ביום הכפורים. ופירש רש"י

42. וז"ל רבינו במזכרת שרשמה לעצמו הנדפסת בידי חיים (עמ' קצ"א): מזכרת בענין דברים שמותר לשנות בהם. עיין ביעיר אוזן (מערכת הכ"ף אות י"ט) מ"ש שם סוגית ב"ק ושאר מקומות. גם עיין עוד להרב הנזכר (מערכת הקו"ף אות כ"ג) מה שהביא מעירובין ומה שציין בזה על ספרים ע"ש, וצריך לעיין בהם בס"ד. גם צריך לעיין בפחד יצחק ז"ל (אות אל"ף דף פ"ד ע"ב) בענין אמת ושקר שהביא תשובת הרב יד אליהו מלובלין (סי' ס' וס"א), גם רמו בעיין לכמה מקומות שצריך לראותם. ע"ז (דף נ"ח ע"א): אימור דאמרי אנא לבר מדמיה וכו', ועיין רש"י ז"ל, ומכאן משמע כל כהא מותר לשנות ודו"ק, עכ"ל.

1. בכי"ק רבינו מצאנו רשימות קצרות שרשם למזכרת, ובהם הניח אבן פינה לתשובה זו, וז"ל שם: פליאה, שאלו את רבי מנין שאין השטן מקטרג ביוה"כ, א"ל קטורת תוכיח. תשובה, ביאור דבריו יבא נכון ע"פ מ"ש בזבחים דף ס"ח ע"ב, שמאל אית ליה הכשרה ביוה"כ, ופי' רש"י ביוה"כ נוטל את המחטה בימינו ואת הכף בשמאלו ע"ש. והיינו אע"ג דבשאר ימות השנה אין עבודה אלא בימין, אפ"ה מצינו ביוה"כ שהוכשרה גם השמאל, נמצא ביוה"כ דשמאל ג"כ תהיה כמו הימין. וכן השטן כל השנה כולה הוא מן המשמאילים שהוא מקטרג, וביוה"כ עושה מעשה ימין ומדבר טוב על ישראל. והיה זה שלום. ע"כ.

דברי פתיחה

בשבח והודיה להשי"ת באתי בזה להודות להשם יתברך על הזכות הגדולה והנפלאה שנפלה בגורלנו, להוציא לאור עולם מחדש מהדורה מתוקנת ומהודרת של ספר תורה לשמה, למרן רשכבה"ג, הגאון האדיר המקובל האלהי, חסידא קדישא ופרישא, כמוהר"ר יוסף חיים זצוק"ל, ראש וראשון למורי ההוראות בק"ק הספרדים ועדות המזרח בדורות האחרונים, שנתקבלו הוראותיו כעטרה בראש כל אדם בכל תפוצות ישראל.

ספר נפלא וייחודי זה חברו מרן הרי"ח טוב ז"ל לצאת בו ידי חובת לימוד תורה לשמה בהידור, באופן שלא יגיע אליו ממנו אף שמץ מן הכבוד והתפארת, ולכן בחר ליחסו למחבר אלמוני קדום, אשר לא היה ולא נברא, שכאילו חי בבבל בשנות הת', הלא הוא הרב יחזקאל"ל כחל"י (גימטריא יוסף חיים). ולא לחינם בחר לרמוז את שמו בכנויים אלו דווקא, שכן מלבד מה שערכם המספרי שווה למנין שמו בדיוק, גם משמעותם הפנימית מקבילה ושייכת לבחינת שמו. (בכתבי רבינו האר"י ז"ל נתבאר השייכות שבין נשמת יחזקאל ליוסף. וגם בשם כחלי נמצא אותיות כל חי שהם מכנויו המובהקים של ספירת היסוד, דרגא דיוסף. גם כחלי אותיות כ"ח ל"י, שבזכות חידושי תורה היוצאים לאור לשמו יתברך בלא שום נגיעה ותועלת עצמית, יוסיף לו ברכה כח וחיל עוד להגדיל תורה ולהאדירה).

אולם אף כי ביקש מרן ז"ל להסתיר עובדת בעלותו על ספר תורה לשמה, הנה כבר נתברר דבר זה כשמש בצהרים מכמה וכמה ראיות ברורות וחזקות, ודבר שפתיים אך למחסור. והעולה על כולנה ומעיד כאלף עדים הוא גוף הספר בכתי"ק של מרן הרי"ח טוב ז"ל, שממנו ניווכח איך נוהג בו תדיר כבתוך שלו, ופעמים שמוחק פיסקאות ארוכות, או מוסיף ראיות ונימוקים, וכיוצא בזה מדברים שרגיל כל מחבר לנהוג בספרו, ולא כמנהג מעתיק ומגיה בעלמא. ומלבד זאת נמצאו עוד ראיות בריאות וחזקות שאין עליהן תשובה שאכן מרן רבינו הרי"ח הטוב ז"ל הוא ולא אחר המחבר של ספר תורה לשמה, כפי שנתבאר באריכות בהקדמת הספר עיין עליו. וכפי המקובל בידינו מזקני חו"ר בבל על פי עדות נאמנה מיודעי דבר ששמעו כן מפי בנו הגאון ר' יעקב ז"ל, שכך אמר לו אביו זלה"ה בפירוש קודם פטירתו, וכן היה מוחזק ומקובל בידי כל גדולי תלמידיו.

וכך היתה הורתו ולידתו של ספר זה. כי בהיות מרן זלה"ה לומד במסכתות הש"ס, לחם חוקו, הנה תוך כדי עיונו אגב אורחא היה מתעורר באיזה דיוק או ראיה שאפשר על ידם ליישב ספק מסויים או להביא הכרח לדין מסויים, ובמקום לסדר דיוקים וראיות אלו כהערות על הש"ס או כספר כללים ערוך במערכות, סידר וערך את הדברים בדרך שאלה ותשובה שכלל בה אותן ראיות ודיוקים שעלו במצודתו דרך לימודו ועיונו וכנ"ל. ולאחרונה אף הגיעו לידינו מרשימותיו הראשונות שהעלה על הכתב תוך כדי לימודו ראשי פרקים מדיוקים אלו על סדר הש"ס בקיצור נמרץ כדי שיהיו מוכנים לפניו לסדרם לאחר מכן בדרך שו"ת. וזו ראיה נוספת וברורה

שרבינו הרי"ח טוב ז"ל הוא המחבר של ספר תורה לשמה.

ולמעשה ספר זה הוא רב התועלת לענין ידיעת דעתו ושיטתו של מרן ז"ל בפסיקת הלכות רבות בהיקף עצום של נושאים בכל ארבעת חלקי השלחן ערוך וכן בנושאים שונים בחכמת הקבלה, שלא זכינו בהן להכרעת דעתו במקום אחר. ובזדאי שספר "תורה לשמה" הוא בר סמכא להבין ולהורות ממנו הלכה למעשה ככל פסקי מרן ז"ל בשאר ספריו. זולת אם המצא ימצא איזו סתירה בין מה שהעלה בספרו "תורה לשמה", למ"ש באחד מספריו ההלכתיים העיקריים "בן איש חי", או "עוד יוסף חי", או תשובות "רב פעלים", שמסתבר ומובן מאליו כי להם משפט הבכורה להכריע על פיהם.

וכאן המקום להודיע בשער בת רבים, כי לתועלת הספר, ולכבוד מרן המחבר ז"ל ותורתו האהובה לנו עד למאד, סידרנו הגהות והערות מסביב לכל תשובותיו, כדי שיובנו היטב, וליישבם מכל שאלה וסיג ושיח ודיוק, כדי שיהיו דבריו מבוררים מאירים ומזהירים לאור מקורותיו, ובפרט לאור דבריו בשאר חיבוריו. והנני בזה לברך ולהודות לכל העושין והמעשין בהגהת החיבור, ובהעשרתו על ידי הערות ציונים ומקורות מאירות עינים, אשר טרחו ויגעו בעשר אצבעותיהן להוציא מתחת ידם דבר מתוקן ומהודר לכבוד מרן המחבר ז"ל ולהגדיל תורתו ולהאדירה ברוב פאר והדר ברווחא דשמעתתא. תבוא ברכת טוב עליהם, ועל כל הנלווים אליהם.

הוצאות הדפסת הספר נתרמו על ידי אחד המיוחד מתומכי ישיבתנו הקדושה החפץ בעילום שמו, לעילוי נשמת הרב המזכה הרבים ומרביץ תורה בתלמידים כהר"ר יחזקאל בן שיינדל ז"ל שנפטר לבית עולמו בקיצור ימים ושנים במחלה קשה ל"ע. יהי רצון שזכות הרב המחבר זלה"ה וזכות הרבים שילמדו בספר זה יעמדו לזכותו, ולעילוי נשמתו בגנזי מרומים, ולזכותם של האלמנה נו"ב מב"ת וילדיו היקרים הי"ו, שיתנחמו ויתחזקו ויצליחו במאד מאד בחיים טובים ארוכים ובריאים בעבודת הבורא, ויזכו לבנות בתים נאמנים בישראל, אכי"ר.

ואנו תקוה ותפלה שבזכות קורת הרוח והעילוי הנגרים בהדפסת ספר זה לנשמת מו"ר מרן הרי"ח טוב ז"ל, יהיו שמועותיו מתבדרן בבתי מדרשות, ותורתו עושה חיל, והיא כפורחת עלתה ניצה כריח ניחוח לה' יתברך, לעשות נחת רוח לפניו כריח קרבנות וניחוחים הרצוים על המזבח, ויהיו שפתותיו דובבות בקבר להמליץ טוב בעד ישראל, ויושפע שפע רב בכל העולמות, ויתגדל ויתקדש שמו הגדול בעולם, ונשמע ונתבשר בשורות טובות ישועות ונחמות בקרוב אכי"ר.

הכותב והחותם לכבוד התורה ולומדיה בקדושה

הצעיר יעקב משה הלל יצ"ו

מבוא¹

מבין ספרי השו"ת המרובים מתייחד קובץ שאלות ותשובות 'תורה לשמה', בהיותו כולל קובץ רחב של תרכ"ב חקרי הלכות מקוריות ומחודשות בכל מקצועות התורה, בשימת דגש לחשיפת מוצא התשובה בדברי חז"ל, בתלמוד ובמדרשים, פסקי גדולי הראשונים ופירושיהם. הספר כולל גם שאלות ותשובות בבירור ענינים שבתורת הח"ן, והם המה מיוסדים על פי ולאור תורת רבינו האר"י זיע"א².

לראשונה הובא הספר לבית הדפוס בשנת תשל"ג³ על ידי ר' יוסף כדורי ז"ל ועמו רבי דוד חיים ז"ל, מתוך כתב ידו של זקנו ג"ע מופה"ד רבינו יוסף חיים זלה"ה, אשר הביא עמו בעלייתו לאר"י בשנת תשל"ב⁴.

בכתה"י ייחס הגאון רבי יוסף חיים זלה"ה את התשובות לחכם קדום בשם יחזקאל כחלי. ואכן התשובות כולם חתומות בשם יחזקאל כחלי, ואף הקדמה מאת 'יחזקאל כחלי' נדפסה בראש הספר, בה גם נזכר זמן התהוות הספר: 'והנה בעתה באתי להודיע כי אני בעניי חנני השי"ת ברחמיו הרבים וחסדיו הגדולים לחבר ספר שו"ת בדבר הלכה... לעשות כונת יוצרנו שציונו ללמוד תורה לשמה, על כן קראתי החיבור הזה בשם תורה לשמה, והיתה התחלתו משנת התמ"ב ומעלה... כה דברי הקטן יחזקאל כחלי נר"ו⁵.

אליבא דהגרי"ח, לא היה חלקו בספר אלא כמעתיק בלבד, אשר אחר שנזדמן לו כתב יד זה של רבי יחזקאל כחלי, חשב לו למצוה לעשות 'קיום ומציאות' לחיבור, ע"י העתקתו לשם פרסומו. ואלו דברי הגרי"ח בהקדמת הספר: 'דברי המעתיק יצ"ו. אמר המעתיק יצ"ו ע"י נס נזדמן לידי החיבור הזה בכ"ו יסן, והכתב היה קשה לקרות, ונדרתי להעתיקו בידי לעשות חסד עם המחבר ז"ל, כי על הרוב לא היה העתק אחר חוץ מזה בעולם. והנה, שלי"ת על ידי נעשה

1 מבוא זה נכתב לפני עשור בשנים, ונתפרסם לראשונה בקובץ מקבציאל גליון ל"ה, ירושלים תשס"ט. ועתה חוזר ונדפס בתוספת ובשלימות.

2 וכך תיארו רבינו יוסף חיים זלה"ה בראש החיבור: והוא ספר אמרי שפר, שאלות ותשובות, הלכות מרובות, שואל ומשיב בדבר הלכה, על פי הגמרא הערוכה, ופסקי הלכה, שפסקו הראשונים זכרונם לברכה, אלה הדברים, יהיו מאירים, ונודעים בשערים.

3 ושוב בשנת תשל"ו.

4 הספר לא נדפס בשלימות: מתוך תרכ"ב תשובות לא נמצאו בכתה"י אלא תקכ"ד. על מנין התשובות המקורי למדנו מתוך רשימת הסימנים שבכתה"י. הסימנים החסרים הם: קכ"ה - ק"ל; שכ"ה - שע"ד; שצ"ז; תט"ז - תנ"ה; תרי"ד. כאשר הביא המו"ל את הספר לבית הדפוס, שינה את סימני התשובות החל מסי' קכ"ה ואילך, למען יהיו הסימנים באים בסדר זה אחר זה. (רשימת הסימנים המקורית נדפסה במהדורה שניה ירושלים תשל"ו, לצד הסימנים החדשים).

5 פתיחה קצרה נוספת מצויה קודם סי' א': 'אמר הקטן יחזקאל כחלי, בעזרת האל צורי וגואלי, הנה זה החלי משנת תמ"ב לכתוב סדר שאלות ותשובות. ממה שחנני האל שוכו ערבות.'

קיום ומציאות לחיבור הזה בעולם, ובלי נדר אשתדל בעזה"ו שיהיה ממנו עוד העתקות על ידי אחרים, כדי שיתפשט החיבור הזה בעולם, ובודאי כי מצוה זו של ההעתקה אשר עשיתי לספר הזה תחשב כמו מצות עשה של השבת אבידה. וכל המעתיק אותו עוד למצוה רבה תחשב לו... המעתיק יצ"ו.

בנוסף לכך, נוספו בשולי תשובות רבות הגהות הפותחות: 'אמר המעתיק' - הוא ניהו הגרי"ח כאמור - ובהם ציונים והוספות לדברים האמורים בתוך ספר תורה לשמה.

אכן, למרות דבריו המפורשים של הגרי"ח שאינו אלא מעתיק, רשם נכדו של רבינו, ר' דוד, בשער הספר הנדפס, כי מחברו הינו רבינו הגאון רבי יוסף חיים זלה"ה. וכך גם בדברים אחדים אשר הקדים בראש החיבור: '...אודה ה' מאוד... שסייעני להביא לכאן החיבורים הקדושים אשר חיבר מו"ר ועט"ר מו"ז הרב הגאון ח"ר יוסף חיים זלה"ה. ומכלל החיבורים, הוא חיבור הקדוש הזה אשר קרא לו 'תורה לשמה', אשר סייעו ועזרו השי"ת ברחמיו הרבים וחסדיו הפשוטים, וחתם בו את חתימת ידו הקדושה בשם 'יחזקאל כחלי'. ומגמתו היתה בשם זה להעיד על חיבורו תורה לשמה, והשם הנז"ל 'יחזקאל כחלי' הוא מספר 'יוסף חיים' בדקדוק כזה: יחזקאל עולה מס' יוסף, כחלי עולה מס' חיים. על כן הספר הזה יתייחס לשמו הטוב אע"ג שחתם אותו בשם הנז"ל כדי להעלימו מטעם הכמוס עמו להיות בנסתר ולא בנגלה. **ויש עוד חיבורים קדושים שלו ג"כ העלים אותם בשם אחר...⁶**

שאלת זהותו של מחבר הספר תורה לשמה והחזקת הגרי"ח כמחבר הספר, היתה ענין לענות בו עוד בטרם נדפס חיבור תורה לשמה, זאת בעקבות הזכרת ספר 'תורה לשמה' וציטוט קטעים ממנו ע"י הגרי"ח בספריו השונים⁷, וכן ע"י העתקות של חלקים מן החיבור אשר היו מצויות בידי החכמים עוד טרם הדפסתו⁸.

6 כמה מחיבורי רבינו באו בעילום שם (תקון תפילה בגדאד תר"ל, סדר היום בגדאד שם, הלולא רבא ליורנו תרל"ז ועוד. ראה עכ"ז בספר 'בן איש חי - תולדותיו קורותיו ומורשתו לדורות', פרק עלמות אהבוך, עמ' 396). ואף מצינו שהזכיר ברכת החיים על חכמים שוכני עפר, לכסות על זמן חיבורו של הספר (ראה כתר מלכות, בתוך עטרת תפארת, ירושלים תשמ"א, אות קע"ט: בספר מדבר קדמות להרב מהר"י אזולאי נר"ו). אכן כמעשהו בתורה לשמה, לא מצינו אלא בחיבור אחד נוסף, הנקרא 'אמונת עתך, חוסן ישועות, חכמה ודעת'. חיבור זה נמצא בספרייתו של הגאון החסיד מהר"א מני, והוא כתוב כולו בכתי"ק רבינו הגרי"ח. בשנת תשל"ג פרסם החכם רבי שאול דוד חי ז"ל, חלק מועט מתוכו. לעת האחרונה נדפס החיבור בשלימותו ע"י הוצאת אהבת שלום. עם גילוי כל חלקיו, נתברר מעל כל ספק זהותו של המחבר, הוא ניהו רבינו הגרי"ח. (עיין עכ"ז במבוא בראש הספר שם). בראש חיבור זה באה הקדמת המחבר הפותחת: 'אמר המעתיק בנימין בן לא"א משה בן מלכה, הנה לקטתי דברים יקרים אלו מספר שלום רב הנמצא בבית המדרש של פה עיר מולדתי וכו'. הרי לנו שגם בחיבור זה הניח רבינו מסווה על פניו כדרך ובאופן שעשה בחיבור תורה לשמה, וד"ב.

7 רשימת אזכורי ספר תורה לשמה בחיבורי רבינו: תשובות רב פעלים ח"א או"ח סי' ב'; שם סי' ד'. ח"ב או"ח סי' כ"א; שם סי' מ"; שם סי' נ'; שם סוד ישרים סי' ה' [ושם מביא רבינו מתורה לשמה סי' תקל"ג, ולפניו נמצאת התשובה בסימן תל"ח, והיינו משום שסדר הסימנים נשתנה, כמבואר לעיל הערה 3]. ח"ג או"ח סי' ל"ב. בן איש חי שנה א' הלכות פורים ט"ו; שם ט"ז; שם נצבים י"ב; שם כ"ד; שנה ב' נח י"ז; שם ויצא י'; שם י"ד; שם כ"ה; שם ויקרא י"ז. עוד יוסף חי וארא אות י"ט [תשובת תורה לשמה זו שהעתיקה רבינו שם. וכו קודמתה בבא"ח (ויקרא שם) ליתא בחיבור תורה לשמה שלפניו, וזאת משום שכאמור נחסרו תשובות תורה לשמה <מהדורת אהבת שלום> / יוסף חיים בן אליהו מבגדאד {עמוד 8} (726077)

וכך סיפר⁹ הגאון רבי בן ציון חזן ז"ל¹⁰, כי כאשר נדפס בעה"ק ירושלים בשנת תרס"ג תשובות רב פעלים חלק ב', ושם בחלק סוד ישרים סי' ה' הביא רבינו איזה דבר מתוך חיבור 'תורה לשמה לרבי יחזקאל כחלי', נתעורר חשד בדעתו של הגאון המקובל רבי אברהם עדס זלה"ה¹¹ כי 'יחזקאל כחלי' זה אינו אלא רבינו הגרי"ח (וזאת גם לאור הגימטריא השווה הנז"ל). בעקבות זאת פנה ר"א עדס אל רבינו הגרי"ח במספר שאלות בהלכה, ובתוך הדברים הוסיף לשאול מי הוא המחבר של ספר תורה לשמה. רבינו הגרי"ח השיבו על כל שאלותיו, למעט שאלה זו.

עדות נוספת, חשובה ומכרעת נמסרה לנו ע"י המו"ל ר"י כדורי מפי גדולי רבני בבל וזו תכנה¹²: "...כדי לדעת מיהו המחבר שאלתי מאת רבני הבבלים בירושלם ת"ו, ומכללם הרב המקובל רבי אפרים מנשה כהן הי"ו¹³, ואמר לי ששמע מפי הרב הגדול ארי שבחבורה סובר הרזים מהרש"א ז"ל¹⁴, ששמע מן הרב המקובל בנם של קדושים רבי יעקב זלה"ה בן רבינו זלה"ה כי ספר תורה לשמה הנ"ל אביו הוא חברו, שכך אמר לו אביו בפירוש¹⁵.

[בדפוס]. כל זאת מלבד המקומות בהם הזכיר רבינו דברים מתוך חיבורו תורה לשמה, אך לא גילה מקורם להדיא, וכפי שעמדנו ע"כ לקמן פ"ג.

8 ראה בהקדמת ר"י כדורי לס' תורה לשמה: בקשתי בשנת תש"ז מאת הרה"ג בן ציון חזן ז"ל, שהיה בעיר העתיקה מנהל ישיבת פורת יוסף, שישלח מכתב לבגדאד, למורנו ורבנו הרב המופלא מעוז ומגדול פעמון זהב ורימון וכו', רבי דוד שליט"א נכד הגאון המחבר, ויבקש ממעלת כבוד תורתו, שישלח ספר מכתבי יד של מו"ר זקנו הגאון הגדול רבינו יוסף חיים זיע"א. והרב ב"צ חזן ז"ל נענה לבקשתי, ושלח מכתב לבגדאד, ורבנו דוד שליט"א העתיק ספר מכתבי יד, ושמו תורה לשמה, ושלח לנו חלק ממנו, והיו ששה מחברות מכילות מאה ועשרים שו"ת, ושלה לירושלים ע"י הרב ב"צ חזן ז"ל, והרב הנזכר מסר לי את כתבי היד בידי ושמחנו הרבה וכו'. ובאותו זמן שנת תש"ח היה כ"י במקרה אצל הרב ב"צ חזן ז"ל בעיר העתיקה בפורת יוסף, ונכבשה העיר העתיקה, והלך הכת"י לאיבוד.

9 עיין הקדמת המו"ל שם.

10 נולד בבגדאד בשנת תרל"ז. שימש כראש ישיבת פורת יוסף ומנהלה משנת תרפ"ז עד יום הסתלקותו בי"ב מרחשון תשי"ב. הו"ל כו"כ מספרי רבינו הגרי"ח, ובכללם דעת ותבונה ירושלים תרע"א, שם גם הציב הקדמה מופלאה לקורותיו של רבינו זלה"ה.

11 מגדולי מקובלי ירושלים וממיסדי ישיבת רחובות הנהר, נולד באר"ץ בסביבות שנת הטר"ך ונתבש"ם בירושלים בשנת תרפ"ה. עיין נפלאות עליו בספר פרי עץ הגן לר"י קצין ירושלים תרצ"א עמ' ס"ג - ע"ד, ובסו"ס תורת אברהם ירושלים תשס"ו.

12 נרשמה בגליון ספר עוד יוסף חי חלק ההלכות, מהדורת ירושלים תש"י דף נ'.

13 מגדולי חכמי בבל, נולד בשנת תרמ"ה, ויצק מים עוד בנערותו על ידי מרן הגרי"ח, ולמד בצוותא עם המקובל האלהי מהר"ש אגסי זלה"ה. בשנת תרפ"ד עלה לארה"ק, שימש כראש חבורת המקובלים בישיבת פורת יוסף, ונסתלק בשם טוב בשנת תשי"ז.

14 ה"ה המקובל האלהי ר"ש אגסי זלה"ה, נודע בעוצם קדושתו וחסידותו, מחבר בני אהרן על שער הגלגולים (בגדאד תרס"ח). תולדותיו וקורותיו נדרשו באורך ע"י הגרי"מ הלל שליט"א בראש ספרו זהב שבא, הוצאת אהבת שלום, ירושלים תשמ"ט, ע"ש ותרו"ץ.

15 ע"ש שהביא את הרמז העולה מן הגימטריא של יחזקאל כחלי הנז"ל, משמו של רבי אפרים כהן זלה"ה.

לרגלי מלאכתנו בהתקנת החיבור לדפוס במהדורה חדשה ומשוכללת זו, נתנו אל ליבנו להראות באצבע את זהותו של רבינו כמחבר הספר באופן מופתי וחותר, מתוך עיון בחיבור עצמו והמסקנות הנגזרות ממנו. לא תלינו יהבנו בשמועת חכם זה או באמירת חכם אחר, בלתי אל הספר לבד עינינו. ויהיו הדברים מדברים בעד עצמם. מבוא זה הינו, איפוא, כפירות הנושרים מפרי עריכת הספר כולו ובדיקת מקורותיו ומוצאותיו ועל כך יחודו, וכדלהלן.

דברינו יתחלקו לד' פרקים: פרק א. קביעת זמן חיבור הספר; פרק ב. מקום חיבור הספר; פרק ג. זיהוי של רבינו הגרי"ח כמחבר הספר; פרק ד. אבני פינת ספר תורה לשמה בכתי"ק הגרי"ח.

נאמנים לדרכנו זו שהצבנו לעצמנו בראשית המלאכה, שלא להכנס בסבך המעשיות והשמועות הסותרות שנשמעו סביב ואודות הספר, לא התימרנו לבוא בסוד קדושים, וליתן טעם למעשהו הפלאי של רבינו הגרי"ח בהסתרת שמו, ותליית הדברים על ידו בחכם קדום¹⁶. אכן, ברור שאי פתרונה של שאלה זו, אין בה כדי לבטל או להחליש את המסקנות החד משמעיות שלפנינו¹⁷.

סוגית מחבר ספר תורה לשמה, עולה מעת לעת על שולחן חכמים במכתבי עיתים ובחיבורי מחברי זמנינו. אכן, לעיתים רבות באו הכותבים למסקנות שונות ע"י עיון קל בחיבור הנה והנה, מסקנות שאין להם קיום ואחיזה למול הדברים המפורשים המופיעים בספר. ולעיתים יביאו הדבר כשנוי במחלוקת בין חכם זה לשמועת חכם אחר. וכל זה וכיוצא בזה הוא מן הטעם, שעד עצם היום הזה לא נעשה בירור מקיף לקביעת זהות מחבר הספר, מתוך עיון וסקירת הספר כולו, מראשיתו ועד סופו.

על הטוב יזכרו הגאונים: רבי יעקב משה הלל שליט"א¹⁸, רבי יעקב חיים סופר שליט"א¹⁹,

16 וראה מש"כ הגרי"מ הלל שליט"א בספר תהלות יוסף (מסדרת אוצרות חיים, י"ם תשמ"ט) עמ' מ"ד.
17 דומה שיש מקום להעיר, כי חזיון נדיר זה של כתיבת חיבור בהעלמת שם מחברו וזמנו של החיבור, באופנים דומים להפליא, נמצא גם אצל רעו ועמיתו של רבינו, ה"ה החסיד המקובל האלהי מהר"א מני זלה"ה אב"ד חברון ת"ו, כאשר עשה לספרו כסא אליהו (דפו"ר ירושלים תרכ"ה), אשר מלבד שלא קרא שמו עליו, פעמים שהזכיר מחיבורי האחרונים הנדפסים, וכותב עליהם שהיו נלגזו בכתיבת יד. ועוד הוסיף לכסות מוצאו וחוגו. ראה לדוגמא שער ד' (מהדורת אהבת שלום עמ' קנ"ט): 'אעתיק לך בס"ד דברי מורי הגאון מהר"ח ז"ל בכתי"י - והוא מספר נפש החיים למהר"ח מוואלאז'ין, ווילנא תקפ"ד. עוד שם (עמ' קס"ג): 'ראיתי לכתוב כאן תוכחת מגולה מאהבה לחכמי הזמן אשר הוכיח במישור רב א' מרבני הספרדים, הוא נר המערבי אשר תורתו זורחת בעה"ק כאשר מצאתי כתוב בקונטרס קטן כתיבת יד העתק דבריו הנעימים וז"ל וכו'. והנה, כל הדברים הנעתקים שם נלקחו מספר חפץ ה' למהר"ח ׳ עטר הנדפס באמ"ד תצ"ב. [דוגמא לזה תמצא בדברי רבינו סי' שע"ד, שהביא סברת הרב יכין ובוועז נכדי הרשב"ץ, וכתב דבריהם בשם 'הורו רבותי', וכהנה עוד בספרנו].

18 וז"ל בתשובתו הנדפסת בשו"ת וישב הים ח"א סי' י"ד: והגם ששמעתי שיש איזה מרבני זמננו המפקפקים על אמיתות הספר תורה לשמה שיחוסו למרן הרי"ח טוב ז"ל, אצלי אין הדבר צריך לפני כלל, והוא ברור כשמש לכל רגיל על לשונו ובקי בסגנונו, דרכו ושיטתו של רבינו. והרבה מהעניינים הנכתבים שם כתבם מפוזרים אחת הנה ואחת הנה בשאר חיבוריו בסתם, ולא הביאם משם ספר תורה לשמה, כידוע להבקיאים בדבריו, ועוד יש לי בזה חבילות של ראיות, אבל מה אעשה שאין מגמתי כעת לעסוק במחקרים אלו. ושמעתי

רבי מאיר מאזוז שליט"א²⁰, אשר העמיקו חקור בדברי רבינו, ומיד עם עלות הספר עלי דפוס, הבחינו בעיונם הקולע וכתבונתם החודרת, כי עובדת היות הספר מעשה ידי הגרי"ח הינה מעל לכל ספק, ואף ביססו קביעה זו בראיות מוצקות. דבריהם קילורין לעינים, ובכלל דברינו הבאים לקמן, הובא מדבריהם²¹.

המעיון אשר יקרא הדברים הבאים בשקידה ובשימת לב, יראה את דמותו של רבינו הגרי"ח עולה ומשתקפת בבהירות גמורה מתוך הספר, באופן שיש מקום להסתפק, האם אכן נתכוין רבינו הגרי"ח להסתיר עצמו באופן שלעולם לא נדעהו כמחבר הספר, או דילמא הניח לנו מקום למצוא הפתח, לומר דברים בשם אומרם, ולהשיב אבידה מדעת לבעליה.

111111

פרק א

קביעת זמן חיבור הספר

כאמור לעיל, קבע המחבר בהקדמתו את זמן החיבור **והיתה התחלתו משנת תמ"ב והלאה**, וכ"ה בפתיחה קודם סי' א' **ז"ה החלי משנת התמ"ב**. למדנו, איפוא, כי שנת תמ"ב הינה זמן התחלת החיבור, לאור זאת אף אם נמצא בגוף התשובות דברים המורים על איחורו של הספר בעשרות שנים משנת תמ"ב²², עדיין לא נוכל לבטל ולשלול תאריך זה, שכן שנה זו הינה תאריך התחלה בלבד.

אכן, על אף שמועד הסיום לא פורש, נצא מתוך הנחה רחבה, כי כעבור כששים שנה

4

שכבר נכתב מזה בכמה כתבי עת של זמננו להוכיח שהמחבר תורה לשמה הוא רבינו הרי"ח טוב ז"ל, ולא ראיתי מה שכתבו. אבל אחר כל הדעות והאמירות סומך אני בהעדות המודפסת בספר עוד יוסף חי (דפוס ירושת"ו שנת תש"ז בדף נ') בשם גדולי רבני בבל מתלמידי מרן הרי"ח טוב ז"ל, הלא הם הרב המקובל כמהר"ר אפרים זילכא הכהן זלה"ה, ואמטו לה משם רבו הגאון המקובל האלה"י כמוהר"ר שמעון אגסי ז"ל, בשם בנו וממלא מקומו של רבינו הלא הוא רבי יעקב חיים ז"ל, שהעיד ששמע מפי אביו הקדוש בעצמו, שספר תורה לשמה הוא בעצמו חיברו, ודי והותר לנו בזה לאמת הדבר, עכ"ל. וע"ע במש"כ בהקדמת אוצרות חיים חלק ימים וזמנים שבת א' עמ' י"ב אודות כללי הפסק מספר תורה לשמה, ובס' תהלות יוסף הנז"ל.

19 עיין מה שציין בזה בספרו תרנן לשוני סי' ב' עמ' י"ח למקומות בהם האריך בנושא זה בכל ספריו.

20 קובץ אור תורה, אלול תשל"ה סי' ל"ח, ותשרי תשל"ו סי' מ"ו.

21 ועיין גם בספר שבט מיהודה (סי' כ"א) להרה"ג ר"י לביא בן דוד שליט"א, שקיבץ וריבץ דעת חכמי זמננו ונימוקיהם בענין הספר ומשפטו, והוסיף גם מדיליה.

22 וכמו שמצינו שמביא (סימנים: ז', נ"ד, ע', ע"ח, צ"ו, קי"א, קכ"ה, קנ"ד, קפ"ב, קפ"ז, קצ"ד, שי"ז, תי"ב, תפ"ד) למג"א שנדפס לראשונה בדירנפורט תנ"ב, וכן מביא (סימנים: ח', פ"ו, צ', קי"ז, קנ"ג, קפ"ג, ר"ג) לט"ז על או"ח הנדפס גם הוא לראשונה שם. וכן (בסי' ר"ג) לספר בית הלל על שו"ע יו"ד הנדפס בדירנפורט תנ"א. עוד מצינו שמזכיר (סי' תכ"ט וסי' ת"ק) לתשובות הלכות קטנות הנדפסות לראשונה בוויניציאה תס"ד. וכן (סי' רפ"ה) הביא מספר צאן קדשים הנדפס לראשונה בואזנבק תפ"ט. וכן (בסי' שס"ג) הביא מדברי הריטב"א לעירובין הנדפסים לראשונה באמשטרדם תפ"ט ומהריטב"א למו"ק (סי' שמ"ד) הנדפס לראשונה שם. ומהרשב"א לנדרים (סי' ק"פ וסי' ת"ז) הנדפס לראשונה בקושטא ת"פ. כמו"כ בסי' נ"ה הזכיר להרמ"ז בברכת

המתים, ושנת סילוקו תנ"ח. ובסי' ר"ג הזכיר אחד האחרונים ז"ל בספר בית הלל. ושנת סילוקו ת"נ.

משנת תמ"ב נסתיימה מלאכת כתיבת התשובות. ובכן שומה עלינו לבדוק ולהבחין אם אין בספר אי אלו דברים המאחרים את הספר גם אחר שנת ת"ק.

בתשובות רבות בספר מוזכרים דברי ראשונים וגדולי האחרונים שספריהם נדפסו אחר שנת תמ"ב - ת"ק. במקומות אלו מציין המחבר אליהם כ'כתבי יד', כך שלפשוטן של דברים הרי שהיו בידי המחבר עשרות רבות של כתבי יד בכל מקצועות התורה²³.

עם זאת במקום אחד בתורה לשמה מצינו התבטאות אשר יש בה כדי להאיר את משמעות הביטוי 'כתב יד' בחיבורינו, וכאשר יתבאר לקמן.

בסי' ח' כותב בעל תורה לשמה: ועיין עוד למהר"י קרקוס ז"ל בחידושיו על הרמב"ם בהלכות מחוסרי כפרה הנמצאים בכ"י ולא נדפסו עדיין שהביא התוספתא והר"ש ז"ל וכו'.

התבטאות זו 'לא נדפסו עדיין'. נראית לכאורה תמוהה ומיותרת לגמרי, שהרי ברור כי אם בכתב יד עסקינן, הרי שלא נדפס עדיין. מה גם שלא מצינו התבטאות זו בשום מקום אחר בה הזכיר בעל התורה לשמה 'כתבי יד'. הלא דבר הוא.

ובכן דברים בגו. זו אכן הפעם היחידה בה נזכר בספר כתב יד שלא נדפס עדיין בחיי מרן הגר"ח. מהר"י קורקוס לרמב"ם הלכות קרבנות, נדפס לראשונה ברמב"ם סדר קרבנות

23 ואלו הם כתבי היד אשר כביכול היו בידי 'החכם יחזקאל כחלי' (הבא בסוגר עגול הוא ציון מקום האזכור בס' תורה לשמה): חידושי הריטב"א ליבמות (סי' א'), ריטב"א לבבא בתרא (סי' תקי"ח), ריטב"א ליומא (סי' ע'), תשו' מהר"י ברונא (סי' א'), תשו' מהר"ח או"ז (סי' י"ז), מהר"י קורקוס על הרמב"ם (סי' ח'), שיטה מקובצת למסכת ברכות (סי' מ"ב), שיירי קרבן לירושלמי (סי' י"ח), שער הכונות (סי' ל"א ועוד), שער מאמרי רז"ל (סי' מ' ועוד), שער המצות (סי' ק"ד ועוד), שער מאמרי רשב"י (סי' קנ"ח ועוד), שער רה"ק (סי' תי"ב ועוד), שער הגלגולים (סי' ת"כ ועוד), שער ההקדמות (סי' תנ"ז ועוד), שער הפסוקים (סי' תס"ד ועוד), שער הליקוטים (סי' ת"ק), מאירי לשבת (סי' ע"ג), מאירי ליומא (סי' קכ"א), מאירי לסוטה (סי' קל"ד), תוספי הרא"ש להוריות (סי' רפ"ד), תשו' הרי"ף (סי' תקי"ט), דעת זקנים מבעלי התוס' (סי' תקי"ט), תשובות הרי"ד (סי' קל"ו), הגהות הר"ם פאפירש לעץ חיים (סי' תמ"ד). טרחנו להעתיק את רשימת כל כתבי היד, שכן למבני דעת, בכך בלבד, יש לשלול את כל סיפור מהר"י כחלי וכתבי ידו, שכן מי פתי ויאמין כי לחכם בבגדאד (זיהו מקום החיבור כבגדאד מוכח באופן ברור, ועמדנו ע"כ בפרק הבא) בעת ההיא, שנת תמ"ב ומעלה מטה, תקופה אשר לא היה בה בבבל אלא מתי מעט יודעי ספר בכלל, כנודע ליודעי קורות העיתים, ועל אחת כמה וכמה שלא היו בה חכמים בעלי אסופות וכתבי יד בחשיבות וסדר גודל שאין דומה לו. ואיך ניתן כלל לעלות על הדעת כי כתבי יד יחידים ונדירים כבית הבחירה למאירי, אשר היו בפארמא שבאטליא, שמונה שערים מהאר"י שנסדרו בידי מהרש"ו, והיו בידו במצרים וכו' וכו', כל אלה היו בידי אותו חכם בבגדאד. וכל אלה שקעו בתהום הנשיה והיו כלא היו.

זאת עוד טרם נגענו בעובדא התמוהה כי מחבר בעל אוסף מרשים שכזה ובקיאות מופלאה שכזו המתגלית בתשובותיו, לא זכו להכירו בני דורו והבאים אחריהם, ולא נוכל לקיימו - הוא ושם משפחתו - משום מקור אחר, וכל זה אך לזרות גדולה יחשב. אלא שכאמור במסגרת זו קבענו לעצמינו לעסוק בראיות מוכרחות ולא בהסתברויות בלבד, אף שלמבני מדע דברים אלו אינם נופלים בהכרחן מראיה גדולה אשר תהיה. אמנם הדברים אמורים, כלפי האומרים כי 'לא מסתבר' שהגר"ח יסתיר שמו באופן פלאי שכזה וכו', ובאמת הרי שכל מעיין בצדק ישפוט כי האפשרות השניה אינה מסתברת עשרת מונים, ודי בזה.

מהדורת הרב שבתי פרנקל ז"ל, ב"ב תשס"ג²⁴. אין ספק כי ניתן ללמוד מכאן מה טיבם של שאר כתבי היד שלא באה הבהרה בצידם 'שלא נדפסו עדיין'.

לפנינו דוגמאות נוספות השופכות אור על טיבם של 'כתבי היד' הנזכרים בס' תורה לשמה.

סי' קי"ז: ושוב ראיתי בתשובת הרא"ש ז"ל הנמצאת אצלנו בכ"י שאסף רבי יצחק מוויילנא שנשאל בעיר קטנה שקבלו עליהם בחרם שישתיירו בכל יום בישוב וכו'.

וכן הוא גם בסי' ש"מ: בתשובות שאסף רבינו יצחק מוויילנא ז"ל מן הרא"ש ושאר קמאי ז"ל הנמצאים אתנו בכ"י כתוב שאלה א' מן הרא"ש ז"ל בראובן שאמר לשמעון בפני בני אדם וכו'.

תשובות הרא"ש הללו אינם אלא בקובץ הבדוי של תשובות הרא"ש הנקרא 'בשמים ראש'²⁵. 'בשמים ראש' יצא לאור לראשונה בברלין בשנת תקנ"ג. זיפו של הספר הוכרע מעל לכל ספק²⁶, כך שכתב יד של בשמים ראש לא היה ולא נברא, אלא הכל מעשה ידיו של שאול ברלין. כיון שכן מנין לו לחכם בשנות הת' לראות את כתב היד שמעולם לא היה קיים²⁷.

סי' י"ח: זבירושלמי דיומא פרק רביעי הלכה ג' איתא, חתה והקטיר ונשפך הדם יביא פר

24 גם כתב יד זה לא היה בידי רבינו. כנודע, היו כת"י מהר"י קורקוס על הרמב"ם בידי חכמי תורכייה כרבינו משפחת מיוחס ועוד, ומובא לרוב בחיבוריהם. ואכן, גם קטע זה אותו העתיק רבינו הובא מתוך כת"י בס' מנחה שהורה למס' מנחות לגאון ירושלים הרב אג"ן זלה"ה, שאלוניקי תקפ"ה, דף ה' ע"א, ע"ש.

25 ולפי"ז יש לתקן את רבי יצחק מוויילנא לרבי יצחק די מולינא, אותו חכם עליו טפל המלבה"ד, שכביכול היה בידי כתב היד של תשובות הרא"ש. [דרך אגב, יש לציין כי 'במפתיע' גימטריא של 'מולינא' הרי היא כשל 'די סאטאנב'. הלא הוא יצחק סאטאנוב הזיפן הנודע, ידיד נפשו וכן בריתו של שאול ברלין, ואף יצא לישעו כתנא דמסייע במכתב גלוי בו ניסה להוכיח כי ספר בשמים ראש הינו מקורי ואמיתי ('הגלוי והחתום' ברלין תקמ"ד). אכן, חזו מאן גברא רבא קא מסהיד עליה. (עיין תולדות ספרות ישראל לי' צינברג ת"א 1959 כרך ה' פ"ז עמ' 127)].

26 אין כאן המקום ללקט ליקוטי בתר ליקוטי ממאמר זה ומחכם אחר. נסתפק בדבר אחד אשר, כמדומה, אינו ידוע דיו. ע"ג טופס חיבורו של שאול ברלין 'כתב יושר', אשר היה בידי ידידו דוד פרידלנדר מאבות ההשכלה, רשם דוד פ"ל בכתב ידו: 'הספר הסאטירי הוא מאת הרב שאול מברלין, ונכתב לרגל הרדיפות על ר' הירץ וויזל. הוא גם מחבר בשמים ראש אשר יחסו לגאון קדום' (עיין צינברג שם).

27 ועמד ע"כ לראשונה הגר"מ מאזוז במאמרו הנז"ל. ואף הרוצה להחנק ולתלות עצמו באילן גדול במי מגדולים אשר נאחזו בסבך והלכו שולל אחר מעשה תרמיתו של שאול ברלין. או הטוען שאפשר ויש בספר כמה תשובות אמיתיות, 'ובדיוק' הם אשר הגיעו לידי מחבר התורה לשמה. לו יהי כן, הרי אף גדולי מליצי הספר בשמים ראש, לא הצליחו להציג מעולם את 'כתב היד' ממנו התחבר הבשמים ראש, או לפחות כתבי יד אחרים שיקיימו חלק ומקצת שבמקצת מן הדברים הנדפסים בבשמים ראש, והיאך נדמה בנפשינו כי דוקא בבגדאד היה בידי אותו חכם כתבי יד התואמים לבשמים ראש, וגם הם יחדיו עם כתב יד המקורי של תורה לשמה ירדו לתהום הנשיה. וכל זה אך לשחוק יחשב. ויתר על כן, מינייה וביה יש להשיב, דהנה המעיין בתשובות רבינו הגרי"ח גופיה יראה איך אין ולא רפיא בידיה אודות ספר בשמים ראש [דיש שמביאו בפשיטות כתשובת הרא"ש (וכמש"כ בר"פ ח"ב יו"ד סי' ל"ה, ח"ד יו"ד סי' מ'), ויש שסייג והוסיף 'המיוחס לרא"ש' (עיין ח"א יו"ד סי' ל"ו, ובח"ב או"ח סי' י"ח, ועיין גם אה"ע סי' ט'). והביא גם דברי מי שכ' דסמכינו אתשובות בש"ר

י. סימן קס"ג¹¹⁴: 'ודין זה פסוק להלכה'. מטבע זה מצינו רק בשו"ת רב פעלים ח"א יו"ד סי' מ"א, ובס' עוד יוסף חי פרשת תצוה אות ה'¹¹⁵.

יא. תורה לשמה סי' ז'¹¹⁶: 'לגאון הוא הב"ח. תיבות אלו 'לגאון הוא' נמצאו רק בספרי רבינו (ראה רב פעלים ח"א או"ח סי' ו': 'לגאון הוא הרב חיד"א. ושם ח"ג יו"ד סי' י"ח 'לגאון הוא הרב מהריק"ש).

לסיכום ענין זה, נחתום בחתימת השאלות הבאות בס' תורה לשמה. יש מהן שנוסחת חתימתן 'יורינו ושכמ"ה' ויש מהן 'יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה'. חשוב לציין כי זו גם הסימט במרבית השאלות בשו"ת רב פעלים¹¹⁷, גם נוסחאות אלו הינם כמעט בלעדיות לרבינו¹¹⁸.

אחר פרסום מאמר זה לראשונה בשנת תשס"ט, הופיע במאסף ישורון¹¹⁹ מאמר רחב מפרי עטו של חוקר, ובו הוא מתאר שיטה שפיתח לזיהוי מחברים לפי 'מאפיינים טקסטואליים'. בתוך הדברים הוא כותב כדלהלן: 'בנוסף לשיטות שתיארנו עד כה, לטיפול בגרסה הפשוטה יחסית של בעיית זיהוי מחבר, פיתחנו שיטות יותר מתוחכמות לטפל במקרים בהם יש להבחין בין אלפי מחברים, וכמו כן במקרים בהם יש לקבוע אם שני ספרים נכתבו על ידי אותו מחבר, כך למשל הוכחנו ששו"ת תורה לשמה, ספר שהבן איש חי ייחס למחבר עלום בשם יחזקאל כחלי, ושו"ת רב פעלים, ספר שנכתב על ידי הבן איש חי לכל הדעות, נכתבו על ידי אותו מחבר'¹²⁰.

מתולדות חייו של הגרי"ח בתוך ספר תורה לשמה

זאת ועוד, במקומות מספר מצינו פרטים סתמיים כביכול, אשר אחר העיון מסתבר כי הינם תואמים ועולים בקנה אחד עם הנודע לנו מקורותיו ומתהלכותיו של הגרי"ח וכדלהלן:

א. תורה לשמה סי' רס"ד: שאלה. אחד שיש לו אם ששמה מזל טוב, והנה מנהג העיר הוא כל אשה אשר תלד בת כאשר יכנסו האהובים והקרובים אצלה, כל אחד יאמר להיולדת מזל טוב, ב' מילות אלו דוקא ותו לא¹²¹. ואפילו בניה כאשר יכנסו אצלה ג"כ צריכין לומר לה

114 ראה גם סימן ר"ל, סי' רס"ה וסי' שמ"ט.

115 העירנו לכך הגרי"ח סופר שליט"א.

116 שם סי' נ"ט: לגאון הוא הרמ"ע.

117 מאתים ושתים עשרה במספר. צא ורא"ה.

118 הבחין בכך בספר שבט מיהודה עמ' רל"ג. 'יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה' מופיע בתשובות מכתם לדוד (חאו"ח סי' ו'), ויקרא אברהם (ח"מ מ"ד), מור ואהלות (אה"ע ב'. חו"מ י"א י"ג י"ט ל"א). 'יורנו ושכמ"ה' הינו נדיר אף יותר, ומופיע אך ורק בשו"ת צדקה ומשפט חו"מ ל"ז ובתשו' זבחי צדק או"ח כ"ט.

119 ר' משה קופל, זיהוי מחברים בשיטות ממוחשבות, ישורון כ"ג, ירושלים תש"נ, עמ' תקנ"ט.

120 הכותב מפנה שם למאמר מיוחד על שו"ת תורה לשמה, שנכתב באנגלית בכת"ע מדעי.

121 גם בזה נצטרך להבנת הדברים למש"כ רבינו הגרי"ח במקום אחר, שכן מעולם לא שמענו קפידא לומר כך או אחרת. וז"ל בספרו מלאך הברית (עמ' מ"ב): הנה, אפשר לפרש בס"ד הטעם שאומרים בביאת הזכר

כן. ועמד השואל ושאל בזאת האשה ששמה מזל טוב וילדה בת, אם מותר לבנים שלה לומר לה מזל טוב כאשר יכנסו אצלה כנהוג, או"ד כיון דשם אמו כן אסור, דהו"ל כאילו קוראה בשמה. יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה.

'מזל טוב' היה גם שמה של אמו של רבינו הגר"ח¹²².

ב. תורה לשמה סי' שפ"ז: שאלה. אחד היושב בחו"ל והוא מחבב את א"י הרבה, ולכן משום חבוב א"י קנה לו חורבה אחת בא"י, והוא עודנו יושב בחו"ל, ורק משום חבוב א"י אינו רוצה שתשאר זו חורבה, ורוצה לבנותה ע"י אחרים, ואעפ"י שאינו דר שם. ושאל עתה עצה טובה, אם יצוה שיבנו אותה בית, וישכיר אותה לדור בו, או אם יטענה אילנות לעשות גינה ותוציא פירות, איזה דרך עדיף טפי, או אם שניהם שוים. וכן עמד השואל ושאל, אם אחד דר בחו"ל איוותה נפשו לקנות לו מקום בא"י משום חבוב מצוה, אם יקנה בית עדיף טפי, או אם יקנה גינה עדיף, או אם שניהם שוים.

על הגר"ח נמסר: 'שמעתי מפי מגידי אמת, שגם רבינו ז"ל כאביו לפניו היה מהדר לקיים מצוות התלויות בארץ באמצעות עמיתו בתורה הגאון ר' אליהו מני ז"ל, שהיה שולח לו כספים לקנות עבורו בשליחותו בית דירה שדה וכרם, ולהתנהג בהם לפי כל דיני ומשפטי התורה הנהוגות בהם כמצוות ישוב הארץ שביעית ותרומות ומעשרות, ערלה רבעי וכלאים וכו', ויש להניח שתשובתו הנמצאת בספר תורה לשמה סי' שפז היא נוגעת לו עצמו הלכה למעשה¹²³.

ג. תורה לשמה סי' קצ"ג: שאלה. ראובן הלך לארץ ישראל תוב"ב להשתטח על קברות הצדיקים זיע"א, ונזדמן שם בפורים, ושלח לשמעון אהובו משלוח מנות בפורים. ושמעון הוא ג"כ צריך לשלוח לו מנות, והיה לו פירות שביעית, אם יוכל לשלוח לו מנות מפירות שביעית, או"ד אסור דחשיב זה כפורע חובו מדמי שביעית, כיון שכבר ראובן שלח לו, והרי שמעון הוא עתה מוכרח ג"כ לשלוח לראובן, כפי המנהג והנימוס של העולם.

כפי הנודע לנו, רבינו הגר"ח עלה לארץ הקודש להשתטח על קברי אבות בשנת

'סימן טוב', והוא כי סימן טוב וכו'. גם עוד י"ל סימן טוב בגי' יוס"ף יד"ו, לומר יוסיף ה' לך ידו לתת לך עוד בן אחר. ולכן אין אומרים כן בביאת הנקבה, כי אין רוצה שיבא לו נקבה אחרת, אך אומרים 'מזל טוב' לומר שיהיה לו מזל טוב שתיקח חתן חשוב, עכ"ל. וע"ע שם עמ' סב: ובזה יובן בס"ד הטעם שבלידת הזכר אומרים 'סימן טוב', משא"כ בלידת הנקבה אומרים 'מזל טוב' וכו'. ועיין לעיל פרק ב' מה שהבאנו ממנהג בבל בזה.

122 עיין אברהם בן יעקב, הרב יוסף חיים מבגדאד, אור יהודה תשמ"ד, עמ' כא. על זהות מזל טוב הנזכר בס' תורה לשמה כשם אמו של רבינו, עמד ע"כ לראשונה הגר"ח סופר במאמריו הנז"ל.

123 הגר"מ הלל שליט"א בס' תהלות יוסף (ירושלים תשמ"ט עמ' ס"ג). ולגירסה אחרת קנה את הכרם בהיותו בחברון, עיין יהודי בבל בארץ ישראל (ירושלים תשמ"מ עמ' 362): בהיותו [רבינו] בחברון התרוועע עם אוהבו וידידו מנוער הרב אליהו מני, רבה של חברון, וקנה שם במקום כרם במקום הנקרא קוביב אל ג'ניב. השופט יצחק מלכיאל בן הרב אליהו מני, כתב בצוואתו למשפחתו כי 'הנני מודה, כי הכרם הנמצא בחברון במקום הנקרא קוביב אל ג'ניב והרשום במשרדי ספרי האחוזה שם, שייך ליורשי המנוח הרב יוסף חיים בן ר' אליהו ב"ר החכם משה חיים מבגדאד'.

תרכ"ט¹²⁴, שנת תרכ"ט היתה שנה ראשונה לשמיטה, שנה אשר יש בה פירות הקדושים בקדושת שביעית. הדעת נותנת, כי רבינו טרם מסעו ועליתו לארה"ק, ברר וחקר הענין כדרכו בקדש, בחשבו שמא יתגלגל ענין זה לפתחו בהזדמן לו מקרה שכזה¹²⁵.

ד. תורה לשמה סי' ע"ח: ודע, כי בשני מוהלין הורו רבותי אדרבה טוב לכיין שלא לצאת בברכה דראשון, כדי שיברך הב', יען כי משום ברכה שאינה צריכה ליכא כלל אפילו למרן ז"ל, ורק איכא משום ברב עם, ומאחר דיש זמן בין זה לזה, ואיכא חשש משום היסח הדעת, לכך הורו שאדרבה טוב לברך כל אחד לעצמו, ולא יתכוין לצאת בברכת חבירו, ועיין בב"ח סי' רס"ה ובש"ך שם סע"ק ט"ו, ע"ש.

רבו המובהק של רבינו ה"ה מורינו הרב זבחי צדק, שאכן מצינו לו שהורה כן בתשובתו הנדפסת בסוף ספר זבחי צדק ח"א¹²⁶ וז"ל שם: "...וראיה דהרב החסיד מהר"ח נ' עטאר ז"ל בספרו ראשון לציון בסי' רסה סעי' ה' דף קי"א ע"ג כתב וז"ל ולענין דינא בהיכא דאיכא שני מוהלים, וכ"א רוצה לברך לעצמו ברכת המילה, ואינו רוצה לצאת בברכת חבירו, נ"ל דיכול שיכון שלא לצאת בברכת חבירו, ויברך הוא על השני, ולא הוי כברכה שא"צ וכו'. ואני אומר, כי טוב שלא לכיין לצאת בברכה של ראשון ויברך, הגם דמרן פסק דיכול לעשות זה, עכ"ז פשיטא כיון שהם ב' מוהלין, ואיכא קצת זמן שמוהל שני יושב ודומם, בקרוב אתי לידי היסח הדעת, לכן טוב הוא שלא לכיין לצאת ויברך לעצמו, עכ"ל. הרי הכל כמו שכתבנו¹²⁷.

הגרי"ח מציין למה שכתב 'במקום אחר' והם תשובות שבתורה לשמה

בשורות הבאות נצביע על מקומות בהם מצאנו, כי רבינו הגרי"ח בספריו השונים, מידי עוסקו בענין זה או אחר, יפנה למה שכתב 'במקום אחר'; 'בתשובה'; 'בקונטרס' וכיוצא באלה. ובאמת שלא ימצא הדבר כי אם לפנינו בספר תורה לשמה. (וראה כיוצא בזה לקמן פ"ד אודות הנדפס בס' ידי חיים).

א. חיים והשלום (תהלים ג, ז): פירוש כי הם מטילים עלי עוונות אחרים שאומרים אנכי הייתי סיבה להם, והוא ענין הריגת אבנר, כי אני שלחתי ובשליחותי נהרג, ואומרים שאני אתחייב בו להיות מכח סיבה. וזהו אשר סביב שתו עלי, רוצה לומר עון של סיבה. ואני לא אירא מזה כי אין אני חייב בזה, וכמו שכתבו הפוסקים ז"ל, שלא יתחייב דוד המלך ע"ה מחמת הריגת אבנר מדין השולח שליח ונהרג בדרך, וצריך להעתיק מה שכתוב אצלי בתשובה ע"ז, עכ"ל.

בכל ספרי רבינו לא נמצא תשובה בנידון זה למעט בספרו תורה לשמה סי' תקט"ו, ששם

124 עיין יהודי בבל באר"י שם, תהלות יוסף שם, הקדמת רבי ב"צ חזן ז"ל לס' דעת ותבונה ירושלים תרע"א.

125 אף שסו"ד בפועל לא הגיע לא"י אלא בכ"ה ניסן אחר הפורים.

126 מהדורת בגדאד תרנ"ט. חלק השו"ת סי' א' דף תל"ד.

127 וע"ע רב פעלים ח"ב או"ח סי' נ' שכתב שכו המנהג פשוט.

תורה לשמה <מהדורת אהבת שלום> / יוסף חיים בן אליהו מבגדאד {עמוד 44} (726077)

לומד עם אחיו הקטן וכועס עליו כשלא ידע הסוגיא כרצונו, גם על זה הזהיר אותו האר"י, והוכיח אותו במאד מאד וכו'. ע"ש דברים נוראים בענין הכעס.

(כ) בחיו"ד סימן צז, מה שכתב בכתובות (סז), והתניא סלע לצדקה שיחיה וכו'. ואולי לכבודו שאני. קדמו בהפלאה שם.

(כא) בחיו"ד סימן קה, בית קטן הפתוח לגדול אף דרעק"א כתב דחייב במוזוה, כיון שלא נזכר בפוסקים, כתב הרב דאין צריך. עוד כתב (סי' קח) שמה לא כתב דרעק"א אלא כשיש פתח לשוק מהבית הקטן. ע"ש (ובסי' קט). ובאמת דברי הגאון רעק"א נזכרים בשה"ג (סוף הלכות מוזוה) בשם ריא"ז, ומובא באחרונים רבים. מ"מ חילוקו בד' רעק"א יתכן גם בד' הריא"ז. וכן מצאתי להרב חקרי לב ח"ג מיו"ד (סי' קסט) שכתב, דד' ריא"ז י"ל דמיירי בבית קטן שפתחו לדה"ר, ומ"מ הסכים להחמיר. וע' יוסף אומץ (סי' טו). ובשו"ת בנין ציון (סי' צט), הביא דברי הריא"ז. אולם הרב קיצור שלחן ערוך בפאה"ש (סי' יא) דחה דברי הבנין ציון. ע"ש. וע' בשו"ת בית אב חמישאה. [ובמש"כ בשו"ת יביע אומר ח"ד חיו"ד סי' כג. ומשם בארה].

(כב) בחיו"ד סימן קטו, כתב דנטעי שושנים כפחי מתכת שרי להשקותם בשביעית. וכן העלה בשו"ת שערי רחמים ח"א (סי' ו). וכל שכן אם העציץ בתוך הבית שאז יש להקל בפשיטות, אפילו אין שום חשש להפסד השושנים.

(כג) בחיו"ד סימן קכב, מה שכתב בשם הרש"ש שהקשה על סה"ת דת"ח ישנו במנעליהם, נגד ש"ס יומא (עח:). ע' בזכחי צדק (ס"ס קטז) שכתב, שבגמרא איתא "סנדל", וא"כ י"ל דהיינו דוקא סנדל שבזמנם שהיו קושרים אותו ברגליהם, ואפשר שבמנעלים שלנו שאינם קשורים כל כך לית לן בה. וטוב להזהר. ע"כ. ולפ"ז יש ליישב. אך לענ"ד דברי הזכחי צדק צ"ע. ע' בש"ס שם (בע"א). ודו"ק.

(כד) בחיו"ד סימן קכ, בענין ביקור חולים שנהגו בג' שעות אחרונות, כבר כתבו הברכי יוסף (סי' שלה סק"ב), ושכט יהודה (שם) שהמנהג מיוסד על דברי הרמב"ם. עש"כ.

סימן צו

בענין מחבר ספר "תורה לשמה" האם הוא הגרי"ח

בי"ה. ירושלים תש"ז.

(א) בתוך חיבורי הזכרתי כמה תשובות מספר תורה לשמה כתב יד, שהובאו ע"י איזה יחידיים בחשכם הדפיסם, וגבו מעות להדפסת ספרי ד"ח טוב ז"ל. וכשהובאו להכא ראיתי בהקדמת נכד ר' יוסף חיים, ר' דוד (נ"י), שכותב שחיבור זה למר זקנו ר' יוסף חיים ז"ל, ומה שחותם יחזקאל כחלי בסוף כל תשובה, הנה יוסף גימטריא יחזקאל, חיים גימטריא כחלי, שרצה להעלים שמו. (וכן שמעתי מזמן מפי ר' אפרים כהן ששמע כן מר' שמעון אגסי חבר ר"ח ז"ל). ולכן קראו תורה לשמה. עכ"ל. ואני אומר דלכאורה נראה דלאו מר' יוסף חיים הוא, כי בהקדמת המעתיף כתב, אמר המעתיף, על ידי נס נודמן לידי חיבור זה בכתב יד ישרן, שהיה קשה לקרוא, ונדרתי להעתיקו בידי לשנות חסד עם המחבר ז"ל, וע"פ הרוב אין בעולם העתק אחר מספר זה. ושלי"ת שעל ידי נתקיים חיבור זה בשולם. וההעתיקה הזאת שעשיתי היא כמצות עשה השבת אבידה, וכל המעתיקו למצוה רבה תיחשב לו. עכ"ל. וכמה

הלכה כמותו. וע"ע בברכי יוסף חו"מ (סי' יב ס"ק יב). וע' ביבמות (עז). "כל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא, אם קודם מעשה אמרה שומעים לו, ואם לאו, אין שומעים לו". ומפרש"י משמע דחיישינן שמא משקר, והנימוקי יוסף שם בשם הריטב"א כתב דח"ו לא חיישינן שתלמיד חכם ישקר אלא שיאמר כן בדדמי. וע' בעירובין (נא). אמר ליה סמוך עלי, דתניא ר' יוסי אומר וכו', ולא היא, לא תנא ליה כר' יוסי אלא כי היכי דליקבל לה מניה. ופירש רש"י, הא דאמר דתניא ר' יוסי אומר, ליתא אלא סתמא תני לה, ומש"ה אמרה בשם ר' יוסי כי היכי דליקבלה מניה, דר' יוסי נימוקו עמו. ע"ש. וע"ע בב"מ (קט). אמר להו רב יוסף, אי שקליתו שבחייכו ומסתלקיתו מוטב, ואי לא מסליקנא לכו בלא שבחא, דאמר רב נחמן האי שתלא דשכיב יורשים ריליה מסתלקים בלא שבחא. ולאו מילתא היא. וכ' התוס' בע"ב ד"ה מסליקנא, ולאו מילתא היא, פירש ריב"ן דלא אמר רב נחמן הכי מעולם, אלא להפחידם אמר כן. וע' בספר יד מלאכי (כלל תרס"ג). ובשו"ת יוסף אומץ שם, ובשדי חמד (מע' כ כלל ח). ובשו"ת רב פעלים ח"ג (חו"מ סי' א). ובשו"ת תעלומות לב ח"ד (בקונ' ראשית לימודים סי' ו). ודו"ק.

(יח) בחיו"ד סימן נו, העיר מר על מ"ש האחרונים בשם האר"י שאין חובה לקום מפני אשת חבר, ולא לעשות לה הידור. והקשה ע"ז מגמרא ערוכה בשבועות (ל:), דביחיהו דרב הונא הוה לה דינא קמיה דרב נחמן, אמר היכי נעביד, אי לא איקום מקמה, אשת חבר הרי היא כחבר, ואי איקום מקמה, מסתתמן טענתיה דבעל דינה. ותירוץ הרב בזה צ"ע. וכבודו במקומו מונח. אך י"ל דס"ל להאר"י ז"ל שהכל מתורת חסידות. ושור"ר בכנסת הגדולה יו"ד (סי' רמד הגה"ט אות ד) שהביא קושית הרב שארית יהודה על הפוסקים שלא הביאו הדין דאשת חבר היא כחבר כדאיתא בשבועות (ל:), שדוחק לומר דמדת חסידות עבד, וכ' הכנה"ג ע"ז, אמר המאסף, מ"ש שהוא דוחק הוא האמת ומוכרח הדבר לאומרו מגופא דעובדא, שאם כך הוא הדין היה לו לקום בהדיא ולומר שכך הדין, ולא יסתתמו טענות הבע"ד, אלא ודאי דהוה פטור מדינא, ורק ממת חסידות עשה כן וכו'. ע"ש. וכיו"ב כתב בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב (סי' קלה). ע"ש. וע"ע למרן החיד"א בפתח עינים (שבועות ל:), שהביא ג"כ דברי האר"י ז"ל הנ"ל, וכתב, שאע"פ שבחיי בעלה היה רק ממת חסידות, א"כ לאחר מיתת בעלה אפשר שאפילו מדת חסידות ליכא, אפשר שהיה רב נחמן רגיל לעמוד מפניה בחיי בעלה רב הונא, ואם כעת לא יעמוד לכבודה תצטער הרבה ויסתתמו טענותיה, לכן התחכם לעשות המצאה זו. ע"ש. ובספר מחנה יהודה אשכנזי חו"מ (ס"ס יז) כתב דה"ט שהפוסקים השמיטוהו, דס"ל שאינו הלכה. וכדמוכח נמי בכתובות (קב). ע"ש. ולא זכר מד' הכנה"ג, וזה שלא כדברי הט"ז (סי' רמב ס"ק יד). וע"ע בברכי יוסף (יו"ד סי' רמד סק"ג, ובחו"מ סי' יז), ובספר מאמר המלך (פ"ו מהל' תלמוד תורה), ובספר זרע יעקב בן נאים בקונט' ישועות יעקב (פרשת וישב). וע' במש"כ בשו"ת יחווה דעת ח"ג סי' עב].

(יט) בחיו"ד סימן עד, מ"ש הרב שבמקום שראוי לכעוס אין קפידא, וכל מ"ש בנדרים (כב). בענין הכעס הוא במקום שאינו ראוי לכעוס. במחכ"ת לא ראה מ"ש רבינו האר"י בשער רוח הקודש (דף ט ע"א), שאפילו אם יש לו סיבה גדולה לכעוס לא יכעוס. שהכעס פוגם את הגשמה כולה, וכמו שכתב טורף נפשו באפו, שמש טורף את נפשו הקדושה, ועושה אותה טריפה, וממית אותה בעת כעסו ומחליפים את נשמתו בנשמה טמאה, ונשארה השפחה כי תירש גבירתה. ואפילו כשהיה מהר"ו

קשה לומר שיאמר חס ושלום כדבר שנקר בהגלים שם המחבר. וגם רי"ח ז"ל היה מאינשי דקפרי, ואין כתב ידו. וכן יש להעיר

מ"ש כן בשו"ת רב פעלים ח"ב (בקונטרס סוד ישרים סי' ה, דף קכר סע"ב) וז"ל: ומצאתי למהר"י כחלי ז"ל בספר תורה לשמה (סי' תקלג) שנשאל בזה"ל וכו', וסיים, וה' יעזור לי, כ"ד הצעיר יחזקאל כחלי. ע"כ. ודבריו הם בקיצור שכן דרכו בכל תשובותיו שבספר הנוכח שהם על סדר הלכות ארבעה טורים. ותוספת הביאור שכתב בסוף דבריו, הם אמת ויציב, כי הקדמה זו נמצאת בספר שערי קדושה למהר"ח (ח"ג שער א). עכ"ל. גם בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח ס"ס ג) כתב וז"ל: שוב ראיתי בספר תורה לשמה כתיבת יד שהביא השאלה דני"ד ממש, ופסק שיברך הבעל לעצמו, והביא קצת מן הראיות שכתבתי אנה עבדא כס"ד. עכ"ל. ומשמע שהמחבר תורה לשמה אינו הגרי"ח. ושמעתי מבבלי אחד שיש עתה משפחת כחלי בכבל. ור' דוד (נ"י) כותב, דמ"ש דתחלת העתקתו וסידורו בשנת תמ"ב, כנראה דהיא תרמ"ב. ולדבריו היה גדול הרהמ"ח בשנה זו. ויש כמה דברים בספר הזה שיש לדחותם בנקל. שלפי דעתי אילו היה המחבר רי"ח ז"ל לא היה כותב כן, וכבוד הרב המחבר במקומו מונח. [וראיתי דבר תמוה בשו"ת תורה לשמה (סי' סה) שכתב, שהאוכל כזית שאינו חייב בברכת המזון אלא מדרבנן, אינו יכול להוציא כברהמ"ז את מי שאכל ושבע, שחייב בבהמ"ז מן התורה. ונעלם ממנו מ"ש רש"י (בברכות מח). שהאוכל כזית אע"ג דשיעורא דרבנן הוא, שפיר מוציא י"ח מי שאכל ושבע. וע"ע בתוס' שם. וכן כתב בעל המאור בפ"ג דברכות (כ): והרא"ש (פ"ג דברכות סוף סי' יג). (אף שבכסף משנה פ"ה מהל' ברכות הל' טז לא כתב כן בדעת הרמב"ם). וכן פסק מרן בש"ע (סי' קצז ס"ד). שאם אין יודעים כולם לברך, מי שאכל כזית יכול להוציא את אותם שאכלו כדי שביעה. ע"ש. וצ"ע]. ולכאורה יש להעיר מ"ש הרהמ"ח (סי' נה) בשם הרמ"ז ז"ל (בענין הזמן ביחזקאל כמעשה מרכבה, שעמד ע"ז בכרכ"י סי' תצד), והובא בגליון זו"ח, דהיינו ברביעי בשבת. (והקשה ע"ז מר"ה ג). והנה הרמ"ז נכטר בשנת תנ"ח, כמ"ש החיד"א בשם הגדולים כערכו (בחדש מספר 121), והיאך סדרו בשנת תמ"ב וכתב "ז"ל" להרמ"ז. וי"ל.

ב) ותבט עיני בתורה לשמה (סי' ו) שכתב, מי שהיתה לו טלית בת ארבע כנפות, ואסר אותה בהנאה בקונם על עצמו ועל כל העולם כולו מהיום ועד סוף שלשים יום, שלא יהנו ממנו שום קפא הנאה, וסוף שלשים יום חל בערב יו"ט, וצריך היה ללבוש הטלית

כיו"ט, והוכרח להטיל ציציות בטלית מערב יו"ט, שהיה אז עדיין אסור בהנאה, אי שפיר עבדי. והשיב, כיון שאסר הטלית בקונם עליו ועל כל העולם כולו, בעת הטלת הציצית לא קרינן ביה "אשר תכסה בה", וכשעבר זמן הקונם הציציות נפסלים משום תעשה ולא מן העשוי, כיון שהטלית ההוא היה באותה שעה אסור לו ולכל העולם, לא קרינן ביה אשר תכסה בה, ולכן צריך להסיר הציציות מן הטלית, ויחזור ויטילם עתה מחדש. ע"כ. ולפע"ד כיון שאין הפיסול בציציות עצמן, אין בזה משום "תעשה ולא מן העשוי", ודוקא בטלית בעלת שלש כנפות שהטיל בה ציצית, ואח"כ השלימה לארבע כנפות, שהפיסול היה בגוף הציצית שהטילו כשעת פיטור, בזה שייך תעשה ולא מן העשוי, משא"כ בנד"ש שהציצית מצד עצמה כשרה. ורק איסור הנדר מבחוץ מונע מללבושה. וכיוצא בזה כתב האור זרוע ח"ב (סי' רפט), שרבינו יצחק הלבן הכשיר סוכה שעשאוה בתוך הבית תחת התקרה, ואחר עשייתה הסירו התקרה מעליה, משום דלא שייך לפסול משום תעשה ולא מן העשוי, אלא כשהסכך עצמו היה בפיסול, כגון הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת, שפסולה משום מחובר, ואח"כ קצצם, צריך לנעוץ הסכך, משום תעשה ולא מן העשוי, אבל כאן שגוף הסכך כשר, אלא שהתקרה גורמת לו פיסול, כל שהסיר התקרה לאחר סיכוך הסוכה כשרה, והסכים לזה האור זרוע, שכן האמת כדברי ר"י הלבן, שכל שגוף הסכך כשר, הסוכה כשרה לאחר הסרת התקרה. ע"כ. וכן פסק הרמ"א בהגה (סי' תרכ"ו ס"ב). גם המאירי (סוכה ג): כתב, בדין אם היתה הסוכה גבוהה יותר מעשרים אמה, ומיעטה ע"י איצטבא וכיו"ב שכשרה, ואין לתמוה ולומר, שהואיל וכשנעשה הסכך לא נעשה כתיקונו, אע"פ שחזר ומיעט גובה הסוכה יש כאן משום תעשה ולא מן העשוי, שכל שהסכך נעשה תכנתו מחמת עצמו לשם סוכה, אע"פ שאינו עושה מעשה בגוף הסכך להכשירו אין בו משום תעשה ולא מן העשוי, שהרי החוטט בגדיש כל שהניח חלל טפח ברוחב שבעה מתקנו אח"כ וכשרה, דכי אמרינן דהוי תעשה ולא מן העשוי, היינו דוקא כשהיה הפיסול בסכך מחמת עצמו, אבל הכא לא הוי הפיסול מחמת עצמו של הסכך. ע"ש. וע"ע בשו"ת נחלת בנימין (סי' יב), ובשו"ת מהרש"ג ח"ב (ס"ס עד). ע"ש. אי"כ י"ל אף כאן שתלה איסורו בימים, והציציות מצד עצמן היו כתקנתם, וזמן ממילא קא אחי, אין כאן משום תעשה ולא מן העשוי, אלא תיכף אחר שלשים הוכשרה הטלית עם ציציותיה לקיים בהן המצוה. ו

נצינונות ומציאות

סימן צו 1. ודמי נמי למ"ש הפרי מגדים (סי' יח מש"ז סק"א), והפתח הרביר (שם סק"א), והבן איש חי (פ' לך לך אות יח), והקפ החיים (סי' יח סק"ב), דמותר להטיל ציציות כלילה, אף דלאו זמן ציצית הוא, זמן ממילא קאתי. ע"ש. הי"ע הכא. ויותר על כן י"ל כיון דאי בעי הוה מתשיל, שרי. ובאנו למחלוקת הרשב"א עם גדול אחד בדורו. גבי אוסר לולבו על עצמו, אי אמרינן הואיל ואי בעי מתשיל ויוצא בו י"ח, ע' תשרי הרשב"א ח"ד (סי' רב). וע' בית השואבה (דף קמה ע"ב) דדעת מרן שהדין עם הגדול בדורו, ודלא כרשב"א, כיון דבסו"ד לא עצר כח לוחות ראית הגדול. ולכן לא הביא ד"ז בשלחן ערוך, וס"ל דיצא י"ח בזה. וגם הרמ"א (א"ח סי' תרמט) אילו ראה דבריו הגדול לא היה פוסק כן. ע"ש. מ"מ י"ל הכא דאסר טליתו אכולי עצמא לא אמרינן אי בעי מתשיל, ולא דמי לאוסר לולבו על עצמו דהוי לאחרני, וכמו שכתב בתשרי הרשב"א שם. ע"ש. וע' בש"ע א"ח סי' שפו (סי"ט). מיהו אכתי י"ל דכיון דלמחר יתיר (הת"י בקמץ), לא חשיב כקונם סתם. והרי כתב הר"ן דמעשר שני מחוץ לירושלים נמי יוצאין בו י"ח אחריו, כיון שראוי לאכלו בירושלים, כ"ש הכא דאין מחוסר שום מעשה, אפילו התולקים עליו יודו כאן. ודו"ק. ובעיקר הדרשא שכתב דלא קרינן ביה אשר תכסה בה, הוה קשיא לי מדאמרינן כמנחות (ג): דלרבנן דכסות לילה חייבת וכ"ש סומא, אי"כ אשר תכסה בה לא

והשיב תשובה שלימה, כגון מ"ש בבא"ח שנה א (פרשת ויגש אות יב), שיפתח ידיו בפסוק פותח את ידיך, וראה ממ"ש החומת אנך בפ' וכפיו פרושות השמים. וכ"ז כתב ג"כ בספר תורה לשמה בכת"י שלפנינו (סי' לא), שכן כתבו הראשונים ע"פ וכפיו פרושות השמים, לעשות הכנה לקבלת השפע. ע"ש. גם בבן איש חי (פרשת אחרי אות כא) כתב, דנטמאת יד אחת לא נטמאת השנייה, והיא תשובה בכת"י (סי' יד). ושם כתב דגם בהכניס יד אחת לבית הכסא נטמאת היד ההיא. וכ"כ בבן איש חי (פרשת תולדות אות טז), אלא שכתב דדי בפעם אחת וכו'.

ה) **איברא** דיש סתירות קצת מחיבורי הגרי"ח למ"ש בספר תורה לשמה, כי בכת"י הלזה (סי' עט) נשאל אם יש מצוה שלא לעשות מלאכה במוצאי שבת קודם סעודה רביעית, וכתב שאין בזה מצוה, וראה מכ"מ (מב). שאם ת"ח הוא אינו חייב עד שישנה כדי לקבץ ויאמרו שעושה חסירות זו. (וי"ל). ע"ש. ובבן איש חי (פרשת ויצא אות כז) הביא ממחזיק ברכה בשם ספר כוונות ישן שהזהיר ע"ז, אא"כ מלאכת אוכל נפש. עוד בכת"י (סי' פג) בענין לראות השעון ליל ש"ק לאור הנר, חילק בין רגיל ללא רגיל. ובבן איש חי שנה ב (ס"פ נח) חילק באופן אחר בין רשימות דקים לגסים. ע"ש. ובספר בן איש חי שנה ב (פרשת שמיני אות כ) באשה שהגיע זמנה לטבול ואין בעלה בעיר, חשש לדברי השבות יעקב שמחשש מזיקים תניח אצלה במטתה תינוק, וסכין תחת הכר. ובשו"ת תורה לשמה (סי' רטו) דחה חששא זו מכל וכל, והוכיח מהש"ס (שבת קטט). שאין לחוש לזאת. ע"ש. ובשו"ת תורה לשמה (סי' שעד) כתב, דמה שאומרים בכרכת הלבנה, "תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן", ומפסיקים באמצע פסוק, הורו רבותי, שכל שיש טעם אתנח בפסוק חשוב כמו סוף פסוק, ואין בזה חשש משום כל פסוקא דלא פסקיה משה אנו לא פסקינן ליה, שמאחר שיש טעם אתנח הא פסקיה משה. והכא יש טעם אתנח אחר ידמו כאבן. ולכן הורו ג"כ להתיר לומר בקידושא רבה "על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו", מפני שלפני כן יש אתנח בתיבת השביעי. וזה סותר למ"ש הגרי"ח בספר בן יהוידע (ביצה טו): כוונת רש"י שם, על מ"ש ר' אליעזר לכו אכלו משמנים וכו', ופי' רש"י מקרא הוא בספר עזרא עד כי חדות ה' היא מעוזכם. שרש"י נרגש על מה שסיים ר' אליעזר, ואל תעצבו וכו', כי למה היה לו לומר כן, והם לא היו עצבים כדי שיאמר להם כן, לכן פירש רש"י שאע"פ שלא הוצרך לאומרו, מ"מ כדי שלא יאמר חצי פסוק הוצרך לסיים הפסוק, דס"ל כמ"ש התוס' (סוכה לח:), שגם בפסוק של כתובים אין לומר חצי פסוק, (ושלא כדעת הכל בו, שהביא המג"א סי' תכב, שבפסוק של כתובים לית לן בה). ע"כ. והנה שם לפני ואל תעצבו, יש טעם אתנח, אחר כי קדוש היום לארזינו. ואפ"ה ס"ל שאסור להפסיק בחצי פסוק. איברא שבשו"ת רב פעלים ח"א (חאו"ח סי' יא) הביא משו"ת חת"ס (חאו"ח סי' י) בשם יבין קפב וכו' (ח"ב סי' ב בהגה) דהיא דאיכא טעם אתנח, או זקף קטון מותר להפסיק, וכתב שטעם זה נכון ויציב, ויישב בזה מה שאומרים בקידושא רבה, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו, אף שהוא חצי פסוק. ע"ש. אך צ"ע ע"ד הרב יבין וכו' בזה, כמ"ש בהערת הרב המר"ל פירוש הרשב"ץ על ברכות עמוד פט. וק"ק על הרב פעלים שלא העיר ממ"ש התוס' (סוכה לח:): ד"ה הוא אומר אנה ה' הושיעה נא, והם אומרים אנה ה' הושיעה נא, ואע"ג דאמרין (במגילה כב). שאין מפסיקים באמצע פסוק, הכא שאני שאמרנו שני בני אדם כדאיתא בפסחים (ק"ט). עכ"ל. והרי באמירת אנה ה' הושיעה נא, יש טעם אתנח כתיבת נא. ואם איתא מה הקשו התוס'.

ג) **וחכם** אחד חשב לומר שזהו ספר מקבציאל שאבד, ואינו נכון כלל. אע"פ שהיה אפשר לתת לו סמך ממה שכתב בבן איש חי שנה א (פרשת כי תשא אות ד), שבספר מקבציאל העלה שאם התחיל י"ג מרות עם הצבור, וסיימו הצבור מהר, יגמור, כיון שהתחיל בהיתר. והוא בכת"י (סי' צו). ועוד בבא"ח שנה ב (סי' פ' וירא) כתב, שאחר עמוד השחר נדון כלילה לענין תשמיש, כיון שעדיין חושך, שכן העלה בספר מקבציאל. והוא בכת"י (סי' סז). אבל אין זה מוכרח, שיכול להיות שבספר מקבציאל ה"ד הרב תורה לשמה ופלפל בהם וכך העלה. אדרבה יש כמה ראיות שזה ספר תורה לשמה, כרב פעלים ח"א (סי' ד) בר"ה ואנא וכו', כתב בשם תשו' תורה לשמה, בדיון הקדים והיה כי יביאך לקדש, אם יכול לצרף פרשת קדש לפרשת והיה כי יביאך שיכתוב אח"כ. והוא בכת"י (סי' ח). ברב פעלים ח"ב (סי' מו) כתב, דבתורה לשמה מתיר לומר יהא רעוא, ואין בו משום שואל צרכיו בשבת. והוא בכת"י (סי' קג). בבן איש חי שנה ב (פרשת נח אות יז) כתב, שכתב בספר תורה לשמה שלא ידליק נר ש"ק משמן זית שהיה תחת המטה משום הקריבהו נא לפחתך, ומר שאינו ראוי לאכילה מותר. והוא בכת"י (סי' קח). [וישם הוסיף אפילו מים שהיו תחת המטה אסור להגביה בהם השמן של נר ש"ק]. גם בבן איש חי שנה ב (פרשת ויצא אות י) כתב בשמו, שלא יזרוק ההדס של שבת אלא יסיק בו לחמי ש"ק. והוא בכת"י (סי' קיג). [ובבן איש חי (פרשת ברכה אות יא) כתב, שמנהג העולם להצניע הסכך להגעלה. ע"כ. והוא מפורש בתורה לשמה שם]. עוד שם (פרשת ויצא אות יד) בשמו, שיחקרב אל האור במוצאי ש"ק במקום שמאיר בשפע מרובה, אף דמדינא סגי כשיבחין בין מטבע למטבע. והוא בכת"י (סי' קא). גם בעוד יוסף חי (פרשת חיי שרה אות ג) כתב, שיניח ידיו על התפלין, ויעיל להנצל מהיסח הדעת, עמ"ש בספר תורה לשמה, והוא בכת"י (סי' י). וסיים, ובספר מקבציאל כתבתי דאם מחשב דברי קדושה מותר, וא"צ להזהר. גם מזה משמע שאינו מר' יוסף חיים, שנראה שחולק על מה שכתב חתלה. גם בספר עוד יוסף חי (פרשת וירא אות יט) העתיק תשו' תורה לשמה, בענין כוונה ארוכה שאין מפסקת בדיבור וכו', וחתיים עלה יחזקאל כחלי. וכתב ע"ז, ומ"ש הרב המחבר אמת וכו'. והלום ראיתי בשו"ת שמש ומגן ח"א (חיו"ד ס"ס ט) שכתב, ולענין שאלתך על ספר "תורה לשמה" אם הוא של הרב בעל בן איש חי, הנה אם קבלה ברורה יש שהוא של הרב נקבל, אבל זולת זאת אין נראה לי כלל שיהיה של הרב, שמכיון שכל הספרים שחיבר קראם על שמו, מדוע נגרע ספר זה, אלא ודאי שאינו שלו, וכן מוכח מההקדמה של הרב בשם אמר המעתיק, על ידי נס נודמן לידי חיבור זה בכתב יד ישרן, שהיה קשה לקוראו, ונדרתי להעתיקו בידי לעשות חסד עם המחבר ז"ל, וכו'. עכת"ד. ומזה מתבאר שהחיבור אינו שלו אלא העתקה בעלמא. ע"כ. ובשו"ת שמש ומגן ח"ב (עמוד שיא) הביא ראייה לזה ממ"ש הגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ב (סי' נ) הנ"ל. ע"ש. וע' במה שכתבתי בס"ד בשו"ת יביע אומר חלק ח (חיו"ד סי' כב אות ב והלאה) לדחות מ"ש בספר תורה לשמה (סי' רסו) שדבריו תמוהים. ע"ש.

ד) **אולם** אחרי שובי ניחמתי, כי נפגשתי שוב עם הרה"ג החסיד המקובל האלהי רבי אפרים כהן (נ"י), ואמר לי שכך אמר לו הרה"ג ר' שמעון אגסי בשם הרה"ג ר' יעקב בן הגאון רי"ח, ששמע מרי"ח עצמו שספר זה הוא שלו והוא חיברו. והדברים ברורים אצלו. א"כ נראה שכנים הם דברי ר' דוד (נ"י). ואף שכתבתי כמה הוכחות היפך זה, אם רצינו לדחותם אפשר ואפשר. ולכן כמה דינים בבן איש חי כתבם סתם אף שעליהם נשאל בתורה לשמה,

סימן צו

הערות על ספר "רב ברכות" 1

(א) במערכת אתרוג (דף ט ע"ב), העיר על דברי הרב יעיר און (מע' ק אות טז), ממה שכתב בכרכי יוסף חו"מ (סי' מ) בפירושו דברי התוס' (בבא קמא קד:) באופן אחר. וכדבריו העיר בשו"ת אור לי (סי' לא דף כו.) 2.

(ב) במערכת אתרוג (דף טז ע"א), הביא דברי הגאון מהרי"ט אלגאזי שחקר אם מנוי אפטרופוס הוי מה"ת, והביא ראייה מגיטין (נב.), אבל מוכרים אותם לאחרים וכו'. ואם הוא רק מדרבנן, הרי זה מתירו בבת חורין, למ"ד איסור עבד בבת חורין דאורייתא, וכמ"ש התוס' גיטין (מא.). ולמ"ד דרבנן מ"מ הא בקידוש בת חורין וקידושה אחר, אין חוששין לקידושי שני וכו'. וכתב ע"ז לדחות, דעבד בבת חורין מחלוקת בפוסקים אי מה"ת, וא"כ למ"ד מה"ת יש לומר דסבירא ליה קנין דרבנן מהני לדאורייתא, ואע"ג דהרמב"ם ס"ל דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא, ופסקה להיחא דמוכרים אותם וכו', הרי הפרח מטה אהרן (סי' לב), ושו"ת עדות ביעקב (סי' ח) ס"ל בדעתו דעבד בבת חורין מדרבנן. ואף דהמהרי"ט אלגאזי בתוספת דרבנן (דף פד) חולק עליהם, ונסתייע מדברי מהרשד"ם, מ"מ להפריח מטה אהרן ועדות ביעקב אין ראייה. ע"כ. והנה אף דהמהרי"ט אלגאזי לא הביא ראיות לכך דלהרמב"ם עבד בבת חורין מה"ת, מ"מ בספר מעשה רוקם (קידושין כב:) הוכיח שכן דעת הרמב"ם. [אך לא זכר דברי הרבנים הנז"ל. ועוד כחבתי בזה בחידושי לקידושין טו.]. ומ"מ דחיית המחבר ליחא, לדעה התוס' דסבירא להו בכמה דוכתי בשפחה לישראל דהוי מה"ת, וכ"ש עבד. וכן הוא בתוס' גיטין (מא.) ובכמה דוכתי, דעובר בלא יהיה קדש, והם סוברים דקנין דרבנן לא מהני לדאורייתא בכמה דוכתי, ובגיטין (סד:) ד"ה שאני,

אלא ודאי דלא ס"ל מ"ש הרב יכין וכו'. והנה ראיתי עוד בסוף התשובה של הרב פעלים שכתב, מיהו נ"ל שאין לסמוך על הרב יכין וכו'. ולומר חצי פסוק אלא במקום שיש טעם אתנח, אבל במקום טעם זקף קטון לא פסקינן. וה"ט משום שאתנח מצינו שדומה משפטו לסוף פסוק, שבניקוד תיבה שהיא בטעמי סגול נעשית בקמץ, כמו אבן. בסוף פסוק ואתנח הניקוד אבן. וכן גפן גפן בטון בטון. משא"כ בזקף קטון דליתיה להאי כללא, הילכך לא סמכינן לפסוק באמצע פסוק בדאיכא זקף קטון. ע"כ. ויש להעיר, כי מצינו כן גם בזקף קטון, ותהי להם הלבנה לאבן (בראשית יא ג), אשר ימצא אהו יהיה לי עבד (בראשית מד י), אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד (בראשית מד יז), ויכיבהו על במתי ארץ (דברים לב יג), ויבן שלמה את גזר (מלכים א ט יז), וקרע לו חלוניו וספון בארץ (ירמיהו כב יד), ואלה תולדות פרץ (רות ד יח), להטות משפט גבר (איכה ג לה), שלשים אגרטי ליה קסף אלה (עזרא א ט), בני בית לחם (עזרא ב כא), וחומת ירושלים מפורצת (נחמיה א ד), ועזריה הוליד את חלץ (ד"ה א ב לט), ועוד. וכולם בזקף קטון. וכן בפירוש רש"י (חגיגה ו טע"ב) מוכח שדין זקף קטון כדין אתנח. ע"ש. אף שמדברי הגר"ד פארוו בספר חסדי דוד קדשים, (מנחות פרק ו דף מח ע"ב) יש סיוע לדברי הרב פעלים. וצ"ע. וע' בשו"ת מהרש"ם ח"ג (סי' שנט), ובשו"ת זכרון יהודה (חאו"ח סי' קפ), ובספר ברכת אהרן (מאמר קח), ובשו"ת הרב"ז לרבי בצלאל זאב שפרן (סי' כו.) 2. ואכמ"ל. עכ"פ אם קבלת הרבנים הנ"ל נכונה, יש לדחות הסתירות הנ"ל, כי כהנה וכהנה נמצאו רבות במחברים. וברוך היודע האמת. **ונקעת נדפס מחקר מקיף בזה מאת הרה"ג רבי יהודה לביא בן דוד גר"ו בספר שבט מיהודה [סי' כא עמוד ריג והלאה]. גם ראיתי בקובץ "משנת חכמים", (תשרי תש"ס), במאמר מאת הרה"ג עזריאל מנצור (עמוד לה) שכתב, ששאל על זה מאת הרה"ג יעקב מוצפי זצ"ל, ואמר לו, שספר "תורה לשמה" אינו לרבי יוסף חיים. עכ"ד. ע"ש. ודי בזה.**

גלויות ומי'אוי'ם

תמוז) מוכח שאסור. ויש לדחות הראיה מסי' תמוז, כאשר יראה המעיין. ומ"מ מסימן שצ נראה דס"ל דאיכא איסורא אפילו אינו מגלח לגמרי, ודומיא דשפם שאין רגילות לגלחו לגמרי, שאל"כ היה לו להעמיד דברי הירושלמי שישאל בערב ר"ה מגלחים זקנם, בזקף עצמו, והיינו תספורת, ולא גילוח כעין תער. ובאמת שמה שכתב שם דהיינו שפמם, אין זה נכון, והיה לו להעיר מהגירסא ומגלחים שערם. ומ"מ לפי הגירסא דידן יש לומר שזוהו תספורת שלא כעין תער. אי"נ אפילו כעין תער, וסיוע למתירים בזה. וע' בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' נב וח"ב סי' כז). וע' מה שכתב בתורה לשמה (סי' כ), ואילו בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' כא) נראה להקל. וע"ע בזה בתורה לשמה (סי' ט). וע' בשו"ת תורה לשמה (סי' קצו) בדין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, דדוקא בקריאת שמע שהוא יחוד ה' צריך לומר בלחש. ומוכח שבאנא ככה יכול לאומרו בקול רם. [וכן כתב הצ"ח פסחים (נו.). ע"ש.]. והוא היפך מה שסיים בעוד יוסף חי (פר' וארא סוף אות ד) שצריך לאומרו בלחש. וי"ל. ואדרבה משם מוכח שהכל מפי רועה אחד. וע' בנן איש חי (פרשת משפטים סוף אות יב), בהתפלל במוצאי שבת שתיים, ולא הכדיל בשתייהן, וטעם קודם שיכדיל על הכוס, אין צריך לחזור להתפלל תשלומין, אע"פ שלא יצא ידי חובת תפלה ראשונה שהיא של ערבית, ונמצא כהתפלל תשלומין קודם החובה, מ"מ כיון שהוכשרה הוכשרה. וזה בניגוד למה שהעלה כאן בתורה לשמה (סי' ח) שצריך לחזור ולהתפלל. ודו"ק. (מת"י)

סימן צו 1. א"ה. בכת"י רבינו נמצאו עוד מקצת הערות והובאו במקומם. 2. ושם (דף ה ע"א) דחה חילוק הרב שמן המר (דף לט ע"א) בין קנין דרבנן הנעשה בגדולים דאמרינן אחולי אחיל וגמר ומקנה, להיחא דקטן דאכתי גברא מיהא לא חוי ואין הקנתו ומחילתו מדאורייתא. ע"ש. אמנם הרב מן האחרונים הסכימו לחילוק זה, כמו שכתבתי בתשובה (יביע אומר ח"ט חו"מ סי' ד), ולא רבותא למחשב גברי. ומה שהעיר (בדף ז ע"א) מהא דסוכה (כד.), בסוכה שאינה ראויה מדרבנן אי חשיבא סוכה